

חז"ל ומדע

א. ספר מורה הנבוכים | חלק ב פרק ח

מן הדעות הקדומים המתפשטים אצל הפילוסופים ורוב האנשים, שלתנועות הגלגלים קולות נוראים עצומים מאד, והיתה ראיתם על זה אמרם שהגרמים הקטנים אשר אתנו כשיתנועעו תנועה ממהרת ישמע להם קעקוע עצום וצלול מרעיד, כ"ש גרמי השמש והירח והכוכבים על מה שהם עליו מן הגודל והמהירות, וסיעת פיטאג"ורוס כלה תאמין שיש להם קולות ערבים נערכים עם גודלם כערך ניגוני המוס"יקא. ויש להם לתת עלה להיותנו בלתי שומעים הקולות ההם העצומים והנוראים. וזה הדעת מפורסם באומתנו ג"כ, הלא תראה החכמים יתארו גודל קול השמש בעת מרוצתה כל יום בגלגל, וכן ראוי לכלם. אמנם אריסטו ימאן זה ויבאר שאין קול להם, ואתה תמצא זה בספר השמים והעולם ומשם תבין זה. ולא תרחיק היות דעת אריסטו חולק על דעת החכמים בזה, כי זה הדעת ר"ל היות להם קולות אמנם הוא נמשך אחר האמנת גלגל קבוע ומזלות חוזרים, וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בעניני התכונה האלו, והוא אמרם בפירוש ונצחו חכמי אומות העולם חכמי ישראל, וזה אמת כי הענינים העיוניים אמנם דבר בהם כל מי שדיבר כפי שהביא אליו העיון, ולזה יאמן מה (ג"ח מי) שהתאמת מופתו:

ב. ספר מורה הנבוכים | חלק ג פרק יד

ממה שצריך גם כן שיתבונן בו האדם עד שידע מעלת נפשו ולא יטעה, הוא מה שהתבאר משיעור הגלגלים והכוכבים ושיעור הרחקים אשר בינינו ובינם, והוא כי כאשר התבארו שעורי הרחקים כלם בערך לחצי קוטר הארץ, והיה שיעור סובב הארץ ידוע וחצי קוטר ידוע, ממנו יהיו הרחקים כלם ידועים, והתבאר במופת שהרוחק בין מרכז הארץ ובין העליון שבגלגל שבתאי מהלך שמונה אלפים שנה ושבע מאות שנה בקרוב, וכל שנה משס"ה ימים, ושיהיה המהלך בכל יום ארבעים מיל מן המילים של תורה שכל מיל מאלפים אמה באמת המלאכה, והשתכל זה הרוחק הגדול המבהיל, והוא כמו שנאמר הלא אלוה גובה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו, ואמר הלא מגובה שמים תלמוד הראיה על רוחק השגתנו השם, כי אחר שאנחנו ברוחק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה, והוא נבדל ממנו במקום זה ההבדל, ונעלם ממנו עצמו ורוב פעולותיו, כל שכן השגת פועלו שאינו גשם, וזה הרוחק הגדול אשר התבאר במופת, אמנם הוא לכל הפחות שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הכוכבים הקיימים פחות מזה השיעור, ואפשר שיהיה יותר מזה כפלים רבים, כי עבי גרמי גלגלים לא התבאר במופת, אלא על הפחות שאי אפשר, כמו שיתבאר מאגרת הרחוקים, וכן הגרמים אשר בין כל גלגל וגלגל כמו שיחייב ההקש, כאשר זכר תאבי"ת אי אפשר להשיג עוביים בדקדוק אחר שאין בהם כוכבים שנלמוד מהם, אמנם עבי גלגל הכוכבים הקיימים המעט שיהיה עביו מהלך ארבע שנים, יודע זה משיעור רוחק כוכביו, אשר גרם כל כוכב מהם כשיעור כדור הארץ תשעים פעם ועוד, ואפשר שיהיה עובי גרמו יותר, ואמנם הגלגל

התשיעי המקיף בכל התנועה היומית לא יודע לו שיעור כלל, אחר שאין בו כוכב אין תחבולה לנו לדעת גדלו, והשתכל אלו הנמצאות הגשמיות מה עצום שיעורם ומה רב מספרם, ואם הארץ כלה אין שיעור לה כנגד גלגל הכוכבים, מהו ערך האדם לכל אלו הנבראות, ואיך ידמה אחד ממנו שיהיו אלו בעבורו ובגללו ושהם כלים לו, זהו ענין הקש הגשמים, כל שכן כשיתעייין מציאות השכלים הנפרדים, ויש לשאול לפי דעת הפילוסופים בזה הענין ולאמר, אין ספק שאילו אמרנו שתכלית אלו הגלגלים הנהגת איש מבני אדם או אנשים רבים, ע"ד משל, היה זה שקר לפי העיון הפילוסופי, אבל בהיותנו חושבים שתכליתם הנהגת מין האדם, אין הרחקה, בהיות תכלית אלו הגרמים העצומים האישיים מציאות אישי מינים, אשר לפי דעתם אין תכלית למספרם לעולם, ואין המשל בזה אלא משל אומן שעשה כלים שמשקלם ככר ברזל לעשות מחט קטן שמשקלו גרגיר, ואלו היה בעבור מחט אחד היה זה מהפסד ההנהגה לפי עיונו גם כן, ולא היה הפסד ההנהגה לגמרי, אבל אחר שהוא עושה באלו הכלים הנכבדים מחט אחר מחט, וכן ככרים רבים ממחטים, יהיה מעשה הכלים ההם חכמה ותיקון הנהגה עכ"פ, וכן יהיה תכלית הגלגלים המשך ההויה וההפסד, ותכלית ההויה וההפסד מציאות מין האדם, כאשר נאמר כבר ונמצא כתובים ודברים עוזרים לזה הדמיון. והפילוסוף מתרץ זאת הקושיא, ואומר אלו לא היה החלוק בין הגרמים הגלגליים ובין אישי המינים ההוים הנפסדים אלא בגדלות ובקטנות היה אפשר שיאמר זה, אמנם מאשר ההפרש ביניהם מעלת העצם, הוא רחוק מאד שיהיה המעולה כלי למציאות הפחות השפל. סוף דבר שזאת השאלה יעזר בה במה שנאמינהו מחדש העולם, ורוב מה שכונתי בזה הפרק היה זה הענין, וגם כן היותי שומע תמיד מכל מי שידע דבר מחכמת התכונה, שהוא חושב לגוזמא מה שזכרוהו החכמים ז"ל מן הרחקים, שהם אמרו שעובי כל גלגל מהלך ת"ק שנה, ובין כל גלגל וגלגל מהלך ת"ק שנה, והם ז' הגלגלים, יהיה רוחק הגלגל השביעי, ר"ל גבנינותו ממרכז הארץ מהלך שבעת אלפים שנה, ויחשוב כל מי שישמע זה שיש בדבריהם גוזמא גדולה ושלא יגיע המרחק אל זה השיעור, וממה שהתבאר ברחקים במופת יודע לך שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתאי, והוא הגלגל השביעי שבעת אלפים (שנה) וכ"ד שנה בקרוב, אבל הרוחק אשר זכרנוהו, והוא מהלך שמנת אלפים ות"ש שנה הוא עד חלל קבוב הגלגל הח', וזה אשר תמצאם אומרים בין גלגל וגלגל רוחק כך, ענינו עובי הגרם אשר בין הגלגלים, לא שיש שם ריקות, ולא תבקש ממני שיסכים כל מה שזכרוהו מענין התכונה למה שהענין נמצא, כי החכמות הלמודיות היו בזמנים ההם חסרות, ולא דברו בהם על דרך קבלה מן הנביאים, אבל מאשר הם חכמי הדורות בענינים ההם, או מאשר שמעום מחכמי הדורות ההם, ולא מפני זה אומר בדברים שאמצא להם שהם מסכימים לאמת שהם בלתי אמתיות או נפלו במקרה, אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכים למציאות אשר התבאר מציאותו במופת, הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת לעשותו:

קדמות העולם

ג. ספר מורה הנבוכים | חלק ב

פרק כה

דע כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש, כי אין הכתובים המורים על חדוש העולם יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם, ולא שערי הפירוש שתומים בפנינו ולא נמנעים לנו בענין חדוש העולם, אבל היה אפשר לנו לפרשם כמו שעשינו בהרחקת הגשמות, ואולי זה היה יותר קל הרבה, והיינו יכולים יותר לפרש הפסוקים ההם ולהעמיד קדמות העולם, כמו שפירשנו הכתובים והרחקנו היותו ית' גשם, ואמנם הביאנו שלא לעשות זה ושלא נאמינהו, ב' סבות, האחת מהם שהיות השם בלתי גוף יתבאר במופת, ויתחייב בהכרח שיפורש כל מה שיחלוק על פשוטו המופת, ויודע שיש לו פירוש בהכרח, וקדמות העולם לא התבאר במופת ואין צריך שידוחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאיפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות, וזה סבה אחת. והסבה השנית כי האמננו שהש"י בלתי גשם לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה ולא יכזיב מאמר כל נביא, ואין בו אלא מה שיחשבו הפתאים שבזה כנגד הכתוב, ואינו כנגדו כמו שבארנו אבל הוא כוונת הכתוב, אבל אמונת הקדמות ע"צ אשר יראה אותו אריסטו"ו שהוא על צד החיוב ולא ישתנה טבע כלל ולא יצא דבר חוץ ממנהגו, הנה היא סותרת הדת מעקרה ומכזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה או תפחיד ממנו האלהים, אלא אם יפורשו האותות ג"כ כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצאו בזה למין מן ההזייה, ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני אשר בארנוהו והוא דעת אפלטון, והוא שהשמים ג"כ היום נפסדים, הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא תמשך אחריו הכזבת האותות, אבל העברתם, ואפשר שיפורשו הכתובים עליו וימצאו לו דמיונות רבות בכתובי התורה וזולתם שאיפשר להתלות בהם וגם יהיו לראיה, אבל אין הכרח מביא אותנו לזה אלא אם התבאר הדעת ההוא במופת, אמנם כל עת שלא יתבאר במופת לא זה הדעת נטה אליו, ולא הדעת ההוא גם כן נביט אליו כלל, אבל נבין הכתובים כפשוטיהם, ונאמר כי התורה הגידתנו ענין לא יגיע כחנו להשגתו, והאות מעיד על אמתת טענותינו. ודע כי עם האמנת חדוש העולם יהיו האותות כלם אפשריות ותהיה התורה אפשרית, ותפול כל שאלה שתשאל בזה הענין, עד אם יאמר למה שם השם נבואתו בזה ולא נתנה לזולתו, ולמה נתן השם תורתו לאומה מיוחדת ולא נתנה לאומה אחרת, ולמה נתנה בזה הזמן ולא לפניו ולא לאחריו, ולמה צוה באלו המצות והזהיר באלו האזהרות, ולמה ייחד הנביא באלו הנפלאות הנזכרות ולא היו זולתם, ומה כוונת השם באלו התורות, ולמה לא שם אלו הענינים המצוה בהם והמוזהר מהם בטבענו אם היתה זה כוונתו, יהיה מענה אלו השאלות כולם, שיאמר כן רצה או כן גזרה חכמתו, כמו שהמציא העולם כשרצה על זאת הצורה, ולא נדע רצונו בזה או אופני החכמה ביחד צורתו וזמנו, כן לא נדע רצונו או חיוב חכמתו ביחד כל מה שקדמה השאלה עליו, ואם יאמר אומר שהעולם כן

התחייב, יתחייב בהכרח שישאלו השאלות ההם כלם, ואין לצאת מהם כי אם במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה, אשר אין ספק בהם למשכיל שהם כפי הפשוטים ההם, ומפני זה היא הבריחה מזה הדעת, ולזה כלו ימי החשובים ויכלו בחקירה על זאת השאלה, שאילו התבאר החדוש במופת ואפי' על דעת אפלטון יפול כל מה שדברו עלינו הפילוסופים סרה, וכן אלו התאמת להם מופת על דעת אריסטו"ו תפול התורה בכללה ויעתק הענין לדעות אחרות, הנה כבר בארתי לך כי הענין כולו נתלה בזה המבוקש, ודעהו:

פרק כו

ראיתי לרבי אליעזר הגדול דברים בפרקים המפורסמים הנודעים בפרקי ר"א, לא ראיתי מעולם יותר זרים מהם בדברי אדם מן הנמשכים אחר תורת מרע"ה, וזה שהוא אמר דבר שמע לשונו, אמר שמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחין והולכין, שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה, והארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק, שנאמר כי לשלג יאמר הוא ארץ. זה לשון זה המאמר שנא' שם, ואני תמיה זה החכם מה האמין, אם האמין כי הוא מן השקר שימצא דבר לא מדבר, וא"א מבלתי חמר יתהוה ממנו מה שיתהוה, ולזה בקש לשמים ולארץ מהיכן נבראו, ואי זה דבר הגיע מזה המענה, יתחייב שיאמר לו ואור לבושו מהיכן נברא, ושלג שתחת כסא הכבוד מהיכן נברא, וכסא הכבוד עצמו מהיכן נברא, ואם ירצה באור לבושו דבר בלתי נברא, וכן כסא הכבוד דבר בלתי נברא, יהיה זה רחוק מאד, וגם יהיה מורה בקדמות העולם אלא שהוא כפי דעת אפלטון, אמנם היות כסא הכבוד מן הנבראים, החכמים כתבו בזה, אבל על פנים זרים, אמרו שהוא נברא קודם בריאת העולם, אמנם כתובי הספרים לא זכרו בו בריאה כלל, בלתי מאמר דוד ע"ה, ה' בשמים הכין כסאו, והוא מאמר יסבול הפירוש מאד, אמנם הנצחות בו הנה כתוב, אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור, ואם היה ר"א מאמין קדמות הכסא, א"כ יהיה תאר לשם, לא גוף נברא, ואיך אפשר שיתהוה דבר מתואר, ויותר נפלא מאמרו אור לבושו, סוף דבר הוא דבר יבלבל כל בעל הדת היודע אמונתו מאד מאד, ולא התבאר לי בו פירוש מספיק, ואמנם זכרתי לך שלא טענה בזה. אלא שעל כל פנים כבר הועילנו בו תועלת גדולה, שהוא באר שחמר השמים בלתי חמר הארץ, ושהם שני חמרים נבדלים מאד, האחד מיוחס לו ית' למעלתו וגדולתו והוא מאור לבושו, והחומר האחר רחוק מאורו יתעלה וזהו, והוא החומר התחתון, ושמהו משלג שהוא תחת כסא הכבוד, וזהו אשר שמני שאפרש מאמר התורה ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, שהם השיגו במראה הנבואה היא אמתת החמר הראשון והתחתון, כי אונקלוס שם רגליו שבים אל הכסא כמו שבארתי לך, וזה באר שהלבן ההוא שתחת הכסא הוא חמר הארץ, וכבר שנה ר"א זה הענין בעצמו וגלה בו, ר"ל היותם שני חמרים עליוני ותחתוני, ושאין חמר הכל אחד, וזהו סוד גדול לא תקל בביאור גדולי חכמי ישראל בו, שהוא סוד מסודות המציאות וסתר מסתרי התורה, בבראשית רבה אמר, רא"א כל מה שיש בשמים בריאתו מן השמים, וכל מה שיש בארץ בריאתו מן הארץ, והתבונן איך באר לך זה

החכם כי חמר כל מה שבארץ חמר אחד משותף, ר"ל כל מה שתחת גלגל הירח. וחמר כל השמים ומה שבהם חמר אחד אינו זה. ובאר בפרקיו זה החדוש המוסיף, ר"ל מעלת החמר ההוא וקרבתו לו, וחסרון זה ונבול מקומו גם כן, ודע זה:

פרק כז

כבר בארתי לך שהאמנת חדוש העולם הוא יסוד התורה כלה בהכרח, אמנם הפסדו אחר שהתחדש ונתהוה אינו אצלנו יסוד תורה, ולא יפסיד עלינו דבר מאמונתנו בהאמנת התמדתו. ואולי תאמר הלא כבר התבאר שכל הוה נפסד ואם הוא נתהוה הנה יפסד. דע כי זה לא יתחייב לנו, שאנחנו לא אמרנו שנתהוה כמשפט התהוות הדברים הטבעיים המחוייבים לסדר הטבעי. כי המתהווה הוא על המנהג הטבעי, יתחייב הפסדו בהכרח על מנהג הטבעי, כי כמו שטבעו חייב שלא יהיה נמצא ואחר כך היה, כן כמו כן בהכרח יחייב שלא יהיה נמצא כן לעולם, שכבר התאמת שזאת ההווה בלתי מתמדת החיוב לו לפי טבעו. אמנם לפי טענתנו התוריית אשר היא מציאות הדברים והפסדם לפי רצונו יתעלה לא ע"צ החיוב, לא יתחייב לנו לפי זה הדעת שהוא ית' כאשר המציא דבר לא היה נמצא, שיפסד הנמצא ההוא בהכרח, אבל הענין נתלה ברצונו, ואם ירצה יפסידהו ואם ירצה ישאירהו בגזרת חכמתו, הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו בהתמדתו יתעלה. כבר ידעת שכסא הכבוד אשר כתבו החכמים בהיותו נברא, שלא אמרו כלל שיעדר, ולא נשמע כלל בדברי נביא ולא חכם שכסא הכבוד יפסד או יעדר, אבל הכתובים אומרים בנצחותו. וכן נפשות החשובים הם לפי דעתנו נבראים לא יעדרו כלל, ולפי קצת דעות מי שימשך אחר פשוטי המדרשות שגופותיהם גם כן יהיו מעוגנים תמיד לנצח נצחים, כאמונת מי שהתפרסמה אמונתם באנשי גן עדן. סוף דבר העיון יחייב שלא יתחייב הפסד העולם בהכרח, ולא נשאר אלא צד הגדת הנביאים והחכמים, אם באה ההגדה בשזה העולם יפסד עכ"פ או לא, כי רב המונינו יאמינו שזה באה ההגדה בו, ושזה העולם יפסד כלו, והנה אבאר לך כי הענין אינו כן אבל כתובים רבים באו בנצחותו. וכל מה שבא מפשוטו של דבר שיראה ממנו שיפסד הענין, מבואר בו מאד שהוא משל, כמו שאבאר, ואם ימאן זה אחד מן הנמשכים אחר פשוטי הדברים ויאמר שא"א לו מבלתי שיאמין הפסדו לא יקפידו עליו, אלא צריך שיודיעוהו שאין הפסדו הכרחי להיותו מחודש, אבל יאמין זה לפי דעתו בהאמין למגיד במשל ההוא אשר הבינהו הוא כפשוטו, ואין הפסד בזה בתורה בשום פנים:

פרק כח

הרבה מאנשי תורתנו חשבו כי שלמה ע"ה יאמין הקדמות, וזה פלא איך ידמו באדם שהוא מאנשי תורת מרע"ה שיאמין בקדמות, ואם יחשוב אדם שזה נטיה ממנו מדעות התורה ויציאה מעקרי הדת, חלילה לאלהים, איך קבלוהו ממנו רוב הנביאים והחכמים ולא חלקו עליו בו ולא גנוהו לאחר מותו, כמו שנמצא שחייבוהו בנשים נכריות וזולתם, ואמנם הביא לחשוב זה עליו, מאמר החכמים בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו נוטים לדברי מינות, וכן הוא הענין בלא ספק, ר"ל שבפשוטו של ספר ההוא ענינים

נוטים לצד דעות זרות מדעות התורה יצטרכו לפירוש, ואין הקדמות מכללם, ואין לו פסוק יורה על הקדמות ולא ימצא לו בשום פנים פסוק מבואר בקדמות העולם, ואמנם יש לו פסוקים מורים על נצחותו והוא אמת, וכאשר ראו כתובים מורים על נצחותו חשבו שהוא מאמין שהוא בלתי מחודש, ואין הענין כן. אמנם לשונו בנצחות הוא אמרו, והארץ לעולם עומדת עד שהוצרך מי שלא שער בזה החדוש שיאמר הזמן המשווער לה, וכן יאמרו באמרו יתעלה, עוד כל ימי הארץ, שהוא כל ימי הנגזרים לה, ואני תמיה מה יאמרו במאמר דוד, יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד, ואם יהיה ג"כ אמרו עולם ועד לא יחייב הנצחות, יהיה האל יתעלה א"כ יש לו מדת זמן אחת, כי הכתוב אמר בנצחותו יתעלה ה' מלך עולם ועד, ואשר תדעהו שהעולם לא יחייב הנצחות אלא כשיחובר בו עד, אם אחריו באמרו עולם ועד, או לפניו באמרו עד עולם, א"כ מאמר שלמה לעולם עומדת, למטה ממאמר דוד בל תמוט לעולם ועד, וכבר באר דוד עליו השלום וגלה נצחות השמים והתמדת חקיהם וכל מה שבהם על ענין לא ישתנה לעולם, ואמרו, הללו את ה' מן השמים וכו' כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור, רצוני לומר שאלו החקים אשר חקקם לא ישתנו לנצח, כי זה החק רמז לחקות שמים וארץ הקודם זכרם, אלא שהוא ביאר שהם נבראים ואמר כי הוא צוה ונבראו, ואמר ירמיה ע"ה נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה, אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי, כבר גלה ג"כ שהם אעפ"י שהיו נבראים רצוני לומר אלו החקים, הם לא ימושו, וכשיבוקש זה ימצא בזולת דברי שלמה ע"ה, וכבר זכר ג"כ שלמה שאלו מעשי האל, ר"ל העולם ומה שבו, עומדים על טבעם לנצח ואף על פי שהם עשויים, אמר כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, הנה כבר הגיד בזה הפסוק שהעולם ממעשה האל ושהוא נצחי, ונתן העלה גם כן בנצחותו, והוא אמרו, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, שזהו עלה להיותו לעולם, כאלו אמר כי הדבר אשר ישתנה אמנם ישתנה מפני חסרון שיש בו ויושלם, או תוספת בו אין צורך אליה ותחסר התוספת ההיא, אמנם פעולות הש"י אחר שהם בתכלית השלמות וא"א התוספת בהם ולא החסרון מהם, אם כן הם יעמדו כפי מה שהם עליו בהכרח, שא"א המצא דבר מביא לשנויים, וכאלו הוא ג"כ נתן תכלית כוונה למה שנמצא, או התנצל על מה שישתנה בסוף הפסוק באמרו, והאלהים עשה שייראו מלפניו, ר"ל התחדש הנפלאות, ואמרו אח"כ, מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את הנרדף, שהוא רוצה יתעלה התמדת המציאות והמשך קצתו אחר קצתו, ואמנם זה אשר זכרו משלמות פעולות הש"י ושאיין צד אפשרות להוסיף עליהם ולא לחסר מהם, הנה כבר גלהו אדון החכמים, אמר הצור תמים פעלו, ר"ל שפעולותיו כלם ר"ל בריאותיו, על תכלית השלמות ולא התערב בהם חסרון כלל, ואין בהם מותר ולא דבר בלתי צריך אליו, וכן כל מה שיגזור לנבראות ההם ומהם, כלו צדק גמור ונמשך אחר גזרת החכמה, כמו שיתבאר בקצת פרקי זה המאמר:

והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח, כי ארובות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ, רוע התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ, נוע תנוע ארץ כשכור וגו', ובסוף זה המאמר כשהתחיל לספר מה שיעשה השם בסנחריב ואבדת מלכותו הרמה על ירושלים ובשת יבישה השם עליה, אמר ממשל, וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות, אמנם יונתן בן עוזיאל פירש אלו הדברים פירוש נאה, ואמר כי כשיקרה לסנחריב מה שיקרה על ירושלים אז ידעו עובדי הכוכבים שזה פעל אלהים ויתעלפו ויבהלו, ואמר ויתבהתון דפליחין לסיירה ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי מלכותא דה' וגו'. וכאשר התחיל ג"כ לספר איך תהיה מנוחת ישראל אחרי מות סנחריב ודשנות ארצם וישובה והתנשא מלכותם ע"י חזקיהו, אמר ממשל שאור השמש והירח יוסיף, כי כמו שזכר על המנוצח שאור השמש והירח יסור וישב חשך בערך אל המנוצח, כן אורם יוסיף אצל המנוצח, ואתה תמצא זה תמיד, שהאדם כשתמצאהו צרה גדולה יחשכו עיניו ולא יזך אור ראותו, למה שיעכר הרוח הרואה מן המותר העשני ולחולשתו ומעוטו ג"כ לרוב האבל והתקבץ הנפש, ובהפך עם השמחה והתפשט הנפש לחוץ וזוך הרוח יראה האדם כאלו האור מוסיף על מה שהיה, אמר כי עם בציון ישב בירושלים בכה לא תבכה וכו', וסוף המאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא, ר"ל הקים כשלונם מיד סנחריב הרשע, ואמנם אמרו כאור שבעת הימים, המפרשים אמרו שהוא רוצה בו הרבוי כי העברים ירבו בשבעה, ואשר יראה לי שהוא רומז אל ז' הימים של חנוכת הבית אשר היו בימי שלמה, אשר לא היתה מעולם לאומה מעלה והצלחה ושמחת הכל כמו שהיתה בימים ההם, ואמר שרוממותם והצלחתם אז יהיו כמו השבעת הימים ההם, וכאשר ספר אבדן אדום הרשעה אשר היו מצייקים לישראל, אמר, וחלליהם יושלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו ההרים מדמם ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו', והתבוננו אתם בעלי העינים היש באלו הפסוקים דבר יסופק או יביא לחשוב בשהוא תאר הענין ישיג השמים. ואם זה (נ"א ואין זה) כי אם משל להנתן מלכותם וסור סתר השם מהם, והשפלים ושחות (ג"ח ושפלות) גדוליהם במהרה וקלות, וכאלו יאמר כי האישים אשר היו ככוכבים בעמידה וברוממות מעלה ורחוק מן השנוי, נפלו במהרה כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, זה מבואר מאד ואין צריך לזכרו בזה המאמר כ"ש להאריך בו, אלא שהביא ההכרח אליו, להיות ההמון ואף מי שיחשב בהם שהם סגולות, יביאו ראייה בזה הפסוק מבלתי בחינה למה שבא לפניו ולאחריו, ולא עיין באי זה ענין נאמר, אלא כאלו הוא הגדה באתנו בתורה על דברים יארעו לשמים באחרית הימים כמה שבאתנו בהגדה בהתהוותם, ועוד כאשר התחיל ישעיה לבשר את ישראל באבדת סנחריב וכל האומות והמלכים אשר עמו כמו שנתפרסם, והעזרם בעזרת הש"י לא דבר אחר, אמר להם ממשל, ראו איך נמקו השמים ההם ובלתה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעזרים, כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב בהם העמידה והקיום כשמים ע"ד גוזמא, אבדו מהר וכלו ככלות

דע כי מי שלא יבין לשון אדם, כשישמעהו מדבר, ידע בלא ספק שהוא מדבר, אלא שלא ידע כוונתו, ויותר גדול מזה שהוא ישמע מדבריו מלות, הם כפי לשון המדבר מורות על ענין אחד, ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך הענין ההוא אשר רצהו המדבר, ויחשוב השומע כהוראתה אצל המדבר בהוראתה אצלו, כאלו שמע ערבי איש עברי יאמר, אבה, יחשוב הערבי שהוא מספר על איש שהוא מאס ענין אחד ומאנו, והעברי אמנם ירצה שהוא ישר בעיניו הענין ורצהו, וכן יקרה להמון בדברי הנביאים שוה בשוה, קצת דבריהם לא יבין כלל, אבל כמו שאמר ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום, וקצתו יבין ממנו הפכו או סותרו, כמו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים. ודע כי לכל נביא דבר אחד מיוחד בו, כאלו לשון האיש ההוא כן תביאהו לדבר הנבואה המיוחדת בו למי שיבינהו. ואחר זאת ההקדמה תדע כי ישעיהו ע"ה נמשך בדבריו הרבה מאד ובדברי זולתו מעט, כי כשהגיד על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה, יספרהו בלשון, שהכוכבים נפלו, והשמים אבדו ורגזו, והשמש קדרה, והארץ חרבה ורעשה, והרבה מכיוצא באלו ההשאלות, וזה כמו שיאמר אצל הערב, למי שימצאהו פגע גדול נהפכו שמי על ארצו, וכן כשיספר בהתחדש הצלחת אומה יכנהו בתוספת אור השמש והירח והתחדש שמים והתחדש ארץ, וכיוצא בזה, כמו שהם רוצה לומר הנביאים כשיספרו אבדן איש או אומה או מדינה ייחסו ענינו כעס וחרון גדול לבורא יתעלה עליהם, וכשיספרו הצלחת עם ייחסו לשם עניני שמחה וצהלה, ויאמרו בענין הכעס עליהם, יצא, וירד, ושאג, והרעים, ונתן קולו, והרבה כמו זה, ויאמרו גם כן, צוה, ואמר, ופעל, ועשה, וכיוצא בזה כמו שאספר. וכן כשיגיד הנביא על אבדן אנשי מקום אחד, פעמים יחלוף מקום אנשי המקום ההוא במין כלו, כמו שאמר ישעיה, ורחק ה' את האדם, והוא רוצה לומר אבדת ישראל, ואמר צפניה בזה והכרתי את האדם מעל פני האדמה ונטיתי ידי על יהודה, ודע זה גם כן, ואחר אשר ספרתי לשונם בכלל, אראך אמתתו ומופתו, אמר ישעיהו כאשר שלחו השם להנבא בהנתן מלכות בבל ואבדת סנחריב ונבוכדנאצר הקם אחריו בהפסק מלכותו, והתחיל לספר במפלתם בסוף מלכותם והיותם מנוצחים, ומה ששייגם מן הרעות המשיגות לכל מנוצח בורח מתגבורת החרב, אמר כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו, ואמר בזה הספור ג"כ, על כן שמים ארגזו ותרעש הארץ ממקומה בעברת ה' צבאות ביום חרון אפו, ואיני חושב ששום אדם הגיע ממנו הסכלות והעורון ונמשך אחר פשוטי ההשאלות והמאמרים הספוריים, שיחשוב שכוכבי השמים ואור השמש והירח נשתנו כשנתצה מלכות בבל, ושהארץ יצאה ממרכזה כמו שזכר, אבל זה כלו ספור ענין המנוצח שהוא בלא ספק יראה כל אור שחרות, וימצא כל מתוק מר, וידמה כל הארץ תצר בו, והשמים נהפכים עליו. וכן כאשר התחיל לספר מה שהגיע אליו ענין ישראל מן הדלות והכניעה כל ימי סנחריב הרשע במשלו על כל ערי יהודה הבצורות, ושבים והנגפם והתכף הצרות עליהם מאצלו ואבדת ארץ ישראל כלה אז בידו, אמר פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ

העשן, ועניניהם הקיימים כקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבדת הבגד הבלה, תחלת זה הענין, אמר כי נחם ה' את ציון נחם כל חרבותיה וגו' הקשיבו אלי עמי וגו' קרוב צדקי יצא ישעי וגו' שאו אל השמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תכלה ויושיבה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת. ואמר בשוב מלכות ישראל וקיומו והתמדתו, שהשם יחדש שמים וארץ, כי כבר נמשך זה בדבריו שישים מלכות המלך כאלו הוא עולם מיוחד לו, ר"ל השמים והארץ, וכאשר התחיל בנחמות ואמר, אנכי אנכי הוא מנחמכם, ומה שדבק בזה, אמר ואשים דברי בפיו ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה. ואמר בהשאר המלכות לישראל וסורו מן הגדולים המפורסמים, כי ההרים ימוש וכו', ואמר בהתמדת מלכות המשיח ושלא תנתץ מלכות ישראל אחרי כן, אמר לא יבא עוד שמשך וגו', ועוד כי ישעיה הנהיג דבריו על אלו ההשאלות הנמשכות למי שיבין עניני הדברים וספר עניני הגלות ופרטיהם ואח"כ ספר שוב המלכות והמחות האבל כלו, ואמר ממשל אני אברא שמים אחרים וארץ אחרת וישכחו הראשונים וימחה זכרם, ואח"כ ביאר זה בדקות המאמר, ואמר זה אשר אמרתי אברא, אני רוצה בו שאני אשימכם בענין שמחה תדירה וחדוה מקום האבל ההוא והצער ולא יזכר האבל ההוא הקודם, ושמע סדר הענינים להדבק הפסוקים המורים עליהם איך באה תחלת פתיחת זה הענין, אמר, חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וגו' (שם ס"ג) ואח"כ ספר חסדיו ית' עלינו תחלה, וינטלם וינשאם כל ימי עולם וגו', ומה שדבק בו, אח"כ ספר מרינו ואמר, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו, ומה שדבק בו, ואחר כן ספר ממשלת האויבים עלינו צרינו בוססו מקדשך היינו מעולם, ומה שדבק בו, ואח"כ התפלל בעבורנו ואמר, אל תקצוף ה' עד מאד, ומה שדבק בו, ואח"כ זכר אופני התחייבנו לרוב מה שנוגענו בו שנקראנו אל האמת ולא ענינו, אמר נדרשתי ללא שאלו וגו', אחרי כן יעד במחילה וברחמים ואמר כה אמר ה' כאשר ימצא התירוש באשכול, ומה שנדבר בזה, ואח"כ יעד רע לאשר חמסונו ואמר, הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו, ואח"כ סמך לזה זכרו שזאת האומה יתקנו אמונותיה ותהיה ברכה בארץ ותשכח כל מה שקדם מאלו הענינים המתחלפים, ואמר דבר זה לשונו, ולעבדיו יקרא שם אחר אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע באלהי אמן כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסרתו מעיני, כי הנני בורא שמים חדשים והארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא, כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש וגלתי בירושלים וגו', הנה כבר התבאר לך הענין כלו ונגלה והוא כי כאשר אמר, כי הנני בורא שמים חדשים והארץ חדשה, פירש זה מיד ואמר, כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש, ואחר זאת ההקדמה אמר שעניני האמונה ההם והשמחה בה אשר יעדתיך אני שאבראם וימלאו את הארץ כמו שהם עומדים תמיד, כי האמונה באלהים והשמחה באמונה היא הם שני ענינים, א"א שישורו ולא ישתנו לעולם ממה שהגיע אליו, ואמר כמו שענין האמונה היא והשמחה בה אשר יעדתי שימלאו הארץ, תמידים קיימין, כן יתמיד זרעכם ושמכם, והוא אמרו אחר זה, כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה

מליצות בהעלימו ומניעת הספור בו בפני ההמון, כי הפשוטים ההם מביאים אם להפסד דמיון גדול והרכבת דיעות רעות בחק האל ית', או לבטול גמור וכפירה ביסודי התורה, והנכון לעזוב ולהרחיק בחינתם בדמיון לבד והנטיה מן החכמות, ולא כמו שיעשו הדרשנים והמפרשים העניים אשר יחשבו כי ידיעת פירוש המלות היא החכמה, והרבות הדברים והאריכם תוספת אצלם בשלמות, ואמנם בחינתם באמתת השכל אחר השלמות בחכמות המופתיות וידיעת הסודות הנבואיות הוא ראוי, אבל כל מי שידע מזה דבר אין ראוי לו לפרסמו כמו שאמרת פעמים בפירוש המשנה, ובביאור אמרו מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, ואמרו זה אחר שזכר ביום הששי, הנה כבר התבאר מה שאמרנו, אלא כאשר חייב הענין האלהי בהכרח לכל מי שישג שלמות, שישפיעהו על זולתו, כמו שנבאר בפרקים הבאים בנבואה, א"א לכל חכם שיכול להבין דבר מאלו הסודות, אם מעיניו או ממורה הורה אותו, מבלתי שיאמר מעט, והביאור נמנע אבל ירמזו מהם מעט, וכבר באו מן הרמיזות וההערות הרבה בדברי רבותינו ז"ל ליחידים מהם ג"כ, אלא שהם מעורבות בדברים אחרים, ולזה תמצאני תמיד באלו הסתרים אזכור המאמר האחד אשר הוא פנת הדבר ואניח השאר למי שראוי שיונח לו. ההקדמה השנית, שהנביאים כמו שאמרנו ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכונה בהם מה שיורו במשלם הראשון, אבל יזכור השם שהוא מפני גזרה אחת כמו, מקל שקד, שילמוד ממנו שוקד אני, כמו שנבאר בפרקי הנבואה, ולפי זה הענין נאמר במרכבה, חשמל, כמו שאמרנו, וכן רגל עגל, ונחשת קלל. וזולתם זה, וכן מאמר זכריה וההרים הרי נחשת, וזולת זה ממה שנאמר, ואחר שתי ההקדמות האלה אביא הפרק אשר יעדתי בו:

נבואה

ד. ספר מורה הנבוכים | חלק ב

פרק לב

דעות בני אדם בנבואה כדעותם בקדמות העולם וחדושו, אני רוצה בזה כי כמו שאלו שהתבאר אצלם מציאות השי"ת יש מהם שלשה דעות בקדמות העולם וחדושו כמו שבארנו, כן הדעות בנבואה שלשה, ולא אפנה לדעת אפיקורוס שהוא לא יאמין מציאות אלוה כ"ש שלא יאמין נבואה, אמנם אכיון לזכרון דעות מאמין האל בנבואה:

הדעת הראשון והוא דעת המון הפתאים ממי שיאמין בנבואה וקצת עמי אנשי תורתנו גם כן יאמינהו, והוא שהשי"ת יבחר מי שירצה מבני אדם וישרה בו הנבואה וישלחהו, אין הפרש בין שיהיה האיש הוא אצלם חכם או סכל רב השנים או צעיר השנים, אלא שהם יתנו בו קצת טוב ותקון מדות, כי בני אדם עד עתה לא אמרו שירצה השם שכינתו על אדם רע אלא כשיחזירהו למוטב תחלה לפי זה הדעת:

להבראות כבר ברואים ועומדים שנאמר עומדים לפני יעמדו לא נאמר אלא עומדים, והביא ראיה באמרו אין כל חדש תחת השמש, ולא תחשוב שזה סותר למה שבארנו, אבל אפשר שהוא רוצה שהענינים ההם היעודים, הטבע המחייב אותם אז מששת ימי בראשית הוא נברא, וזה אמת. אמנם אמרתי שלא ישתנה דבר מטבעו וימשך על השנוי ההוא, להשמר מן הנפלאות, כי אף על פי שנהפך המטה לנחש ונהפכו המים לדם והיד הטהורה הנכבדת לבנה, מבלתי סבה טבעית מחייבת אותם העניינים ההם והדומה להם, לא ימשכו ולא שבו טבע אחר, אבל כמ"ש ז"ל עולם כמנהגו הולך, זהו דעתי והוא שצריך שיאמן, אף על פי שהחכמים ז"ל כבר אמרו בנפלאות דברים זרים מאד, תמצאם בבראשית רבה ובמדרש קהלת, והענין ההוא הוא שהם רואים הנפלאות הם ממה שבטבע גם כן על צד אחד, וזה שהם אמרו כי כשברא השי"ת זה המציאות והטביעו על אלו הטבעים, שם בטבעים ההם שיתחדש בהם כל מה שיתחדש מהנפלאות בעת חדושה, ואת הנביא שהודיעהו השם בעת אשר יאמר בו מה שיאמר ויפעל הדבר כמו ששם בטבעו בשורש מה שהוטבע, וזה אם הוא כמו שתראהו הוא מורה על מעלת האומר, והיות קשה בעיניו מאד שישתנה טבע אחר מעשה בראשית, או יתחדש רצון אחר שהונחו כן, וכאלו הוא יראה על דרך המשל שהוא שם בטבע המים שידבקו ויגרו ממעלה למטה תמיד, רק בעת ההיא שטבעו בו המצריים והמים ההם לבד הם שיחלקו, וכבר העירותיך על עקר זה המאמר ושזה כולו בריחה מהתחדשות דבר, ושם נאמר אמר ר' יונתן תנאים התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו, אמר ר' ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית, הה"ד אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, צויתי את הים שיקרע, את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, ואת האריות שלא יזיקו לדניאל, ואת הדג שיקיא את יונה והוא ההקש בשאר הנה כבר התבאר לך הענין ונגלה הדעת, והוא שאנחנו נאות לאריסטו בחצי מדעתו, ונאמין שזה המציאות לעולם נצחי על זה הטבע אשר רצהו יתעלה, לא שישתנה ממנו דבר בשום פנים אלא בפרטיו על צד המופת, אף על פי שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו או להעדירו או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו, אבל היה לו פתח ותחלה שלא היה שם דבר נמצא כלל אלא השם וחכמתו גזרה שימציא היצור בעת שהמציאו, ושלא יעדר זה אשר המציא ולא ישתנה לו טבע, אלא במה שרצה מהפרטים ממה שכבר ידענוהו וממה שלא נדעהו מאשר יבא, זה הוא דעתנו ויסוד תורתנו. ואריסטו יראה שכמו שהוא נצחי ולא יפסד כן הוא קדמון ולא נתהווה, וכבר בארנו ואמרנו שזה לא יסודר אלא על דין החיוב, ושהחיוב יש בו מדבור סרה על השם מה שכבר בארנוהו. ואחר שהגיע המאמר אל זה נביא פרק שנזכר בו ג"כ קצת הערות על פסוקים באו במעשה בראשית, כי הכונה הראשונה בזה המאמר אמנם היתה לבאר מה שאפשר לבארו ממעשה בראשית ומעשה מרכבה, אחר שנקדים שתי הקדמות כוללות, אחת מהם זאת ההקדמה, והיא שכל מה שזכר במעשה בראשית בתורה אינו כלו על פשוטו כפי מה שדמו ממנו ההמון, שאילו היה הענין כן לא היו מסתירים אותו אנשי החכמה ולא היו החכמים ממריצים

והדעת השני דעת הפילוסופים והוא שהנבואה שלמות אחד בטבע האדם, והשלמות ההוא לא יגיע לאיש מבני אדם אלא אחר למוד יוציא מה שבכח המין לפעל, אם לא ימנע מזה מונע מזוגי או סבה אחת מחוץ, כמשפט כל שלמות שאפשר מציאותו במין אחד, כי לא יתכן מציאות השלמות ההוא עד תכליתו וסופו בכל איש מאישי המין ההוא אבל באיש אחד, וא"א מבלתי זה בהכרח, ואם היה השלמות ההוא ממה שיצטרך בהגעתו למוציא, אי אפשר מבלתי מוציא, ולפי זה הדעת א"א שינבא סכל, ולא יהיה האדם מלין בלתי נביא ומשכים נביא כמו שימצא מציאה, אבל הענין כן, והוא שהאיש המעולה השלם בשכליותו ובמדותיו, כשיהיה המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות, ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה, הוא יתנבא בהכרח, שזה השלמות הוא לנו בטבע, איש בריא המזוג במזון טוב ולא יולד מן המזון ההוא דם טוב ומה שדומה לזה:

ולא יתכן לפי זה הדעת שיהיה איש ראוי לנבואה ויכין עצמו לה ולא יתנבא, כמו שא"א שיזון איש בריא המזוג במזון טוב ולא יולד מן המזון ההוא דם טוב ומה שדומה לזה:

והדעת השלישי והוא דעת תורתנו ויסוד דתנו הוא כמו זה הדעת הפילוסופי בעצמו, אלא בדבר אחד, וזה שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה המכין עצמו לה, אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלהי וזה אצלי הוא כדמות הנפלאות כלם ונמשך כמנהגם, שהענין הטבעי שכל מי שהוא ראוי לפי בריאתו ויתלמד לפי גדולו ולמודו שיתנבא, והנמנע מזה אמנם הוא כמי שנמנע מהניע ידו כירבעם, או נמנע הראות כמחנה מלך ארם בענין אלישע. אמנם היות יסודנו ההכנה והשלמות במדות ובדבריות עכ"פ, הוא אמרם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר, וכבר בארנו זה בפ"י המשנה ובחבור הגדול, והגדתי בהיות בני הנביאים מתעסקים תמיד בהכנה, אבל היות המכין עצמו נמנע ולא ינבא, הנה תדע זה מענין ברוך בן נריה שהוא הלך אחרי ירמיהו והכינו ולמדו, והיה מקוה להתנבא ונמנע, כמ"ש יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי, ונאמר לו ע"י ירמיהו כה אמר ה' כה תאמר אליו, ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש, ואפשר לנו לומר שזה באור שהנבואה בחק ברוך גדולות, וכן יאמר שאמרו גם נביאיה לא מצאו חזון מה', מפני היותם בגלות כמו שנבאר (פרק ל"ו מזה החלק) אלא שנמצא כתובים רבים, מהם כתובי הספרים ומהם דברי חכמים כלם הולכים על זה היסוד, והוא שהשם יביא להנבא מי שירצה מתי שירצה, אמנם לשלם המעולה בתכלית, אבל הפתיים מעמי הארץ א"א זה אצלנו, ר"ל שינבא אחד מהם אלא כאפשרות הנבא חמור או צפרדע, זה יסודנו, שא"א מבלתי ההתלמדות והשלמות, ואז יהיה האפשרות הנתלת בו גזרת הש"י, ולא יטען אמרו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך, כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעקר יצירתו כמו שיתבאר, ואמנם אמרו כי נער אנכי, כבר ידעת קריאת העברים יוסף הצדיק נער והוא בן שלשים שנה, וקרא יהושע נער והוא קרוב לששים, והוא אמרו בעת מעשה העגל, ומשרתו יהושע בן נון נער וגו', ומשה רבינו אז בן אחד ושמונים וכלל שניו ק"ך וחיה יהושע אחריו י"ד שנה ושני יהושע ק"י, הנה כבר התבאר שיהושע אז בן נ"ז שנה

לפחות וקראו נער, ולא יטען ג"כ מה שבא ביעודים באמרו אשפוך רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, כי כבר פירש זה והגיד מה תהיה הנבואה, ואמר זקניכם חלומות יחלומון בחוריקם חזיונות יראו, כי כל מגיד בעולם מצד הקסם ומצד המשער או מצד מחשבה צודקת, הוא גם כן יקרא נביא, ולזה יקראו נביאי הבעל ונביאי האשרה נביאים, הלא תראה אמרו יתעלה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום, ואמנם מעמד הר סיני ואף על פי שהיו רואים כלם האש הגדולה ושומעים הקולות הנוראות המפחידים על צד הפלא, לא הגיע למדרגת הנבואה אלא הראוי לה, ועל מדרגות ג"כ, הלא תראה אמרו, עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא, הוא ע"ה במדרגה העליונה כמו שאמר ונגש משה לבדו אל ה' וגו', ואהרן למטה ממנו, ונדב ואביהוא למטה מאהרן, ושבעים זקנים למטה מנדב ואביהוא, ושאר האדם למטה מהם לפי שלמותיהן, ואשר כתבו החכמים משה מחיצה לעצמו, ואהרן מחיצה לעצמו, ואחר שנתגלגל לנו זכר מעמד הר סיני נעיר על מה שיתבאר מן הפסוקים לפי ההשתכלות הנאות ומדברי החכמים מהמעמד ההוא איך היה, בפרק נפרד:

פרק לג

יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע, אמרה התורה אנכי עומד בין ה' ובניכם, ואמר ג"כ משה ידבר והאלהים יענו בקול, ובביאור אמרו במכילתא כי כל דבור ודבור היה משיבו להם כמו ששמע, וכתוב בתורה גם כן בעבור ישמע העם בדברי וגו', מורה כי הדבור היה לו והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדברים, ועל שמע הקול ההוא העצום אמר כשמעכם את הקול, ואמר קול דברים אתם שומעים, ולא אמר דברים אתם שומעים, וכל מה שבא משמע הדברים, אמנם הנרצה בו שמע הקול, ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם, זהו הנראה מן התורה ומרוב דברי החז"ל, אלא שיש להם גם כן מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות והוא בתלמוד גם כן, והוא אמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיעם אליהם, וזה ששתי אלו השרשים, ר"ל מציאות האל ית', והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיודע במופת, משפט הנביא בו ומשפט כל מי שידעהו שוה, אין יתרון, ולא נודעו שני השרשים האלה מצד הנבואה לבד, אמרה התורה אתה הראת לדעת וגו', אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות לא מכת המושכלות, ועם כל מה שזכרו גם כן מן הענין ההוא היוצא מן הכתובים ודברי החכמים הוא שלא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא קול אחד לבד פעם אחת, והוא המאמר אשר השיג משה וכל ישראל ממנו אנכי ולא יהיה לך, והשמיעו להם משה רבינו בדברו בהבדל אותיות נשמעות, וכבר זכרו החכמים ז"ל זה וסמכוהו לאמרו אחת דבר אלהים שתיים זו שמענו, ובארו בראש מדרש חזית שהם לא שמעו מאמר אחר מאתו יתעלה, וכתוב בתורה קול גדול ולא יסף, ואחר שמוע הקול ההוא הראשון היה מה שזכר מיראתם מן הענין ופחדם הגדול, וכל שספר

וגליתיו בפירוש המשנה ובמשנה תורה, ואין צורך להשיבו ואינו מענין המאמר, ואשר אודיעך אותו, כי כל דבר שאומר אותו בנבואה בפרקי זה המאמר אמנם הוא בצורת נבואת כל הנביאים אשר לפני משה אשר יבאו אחריו, אמנם נבואת משה רבינו לא אדבר בה באלו הפרקים אפילו מלה אחת לא בביאור ולא ברמיזה, והוא ששם נביא אמנם יאמר אצלי על משה ועל זולתו בספוק, וכן הענין אצלי עוד בנפלאותיו ובנפלאות זולתו, כי אותותיו אינם מכת נפלאות שאר הנביאים, אמנם ראית התורה על היות נבואתו נבדלת מכל מי שקדמו, הוא אמרו, וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם, הנה כבר הודיענו שהשגתו אינה כהשגת האבות אבל יותר גדולה, כ"ש השגת זולתם ממי שקדם, ואמנם הבדלה מנבואת כל מי שיתאחר, הוא אמרו על צד ההגדה, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים, הנה כבר התבאר שהשגתו נבדלת מהשגת כל מי שיתאחר אחריו בישראל אשר הם ממלכת כהנים וגוי קדוש ובתוכם ה', וכ"ש בשאר האומות, ואמנם הבדל מופתיו על הכלל מופתיו כל נביא על הכלל, כי כל הנפלאות אשר עשאו הנביאים או נעשו להם, הגידו בהם יחידים מבני אדם, כאותות אליהו ואלישע, הלא תראה מלך ישראל תמה מהם וישאל גחזי שיגידם לו, כמ"ס ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע, ויהי איש וגו' ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע, וכן אותות כל נביא זולת משה רבינו, ולזה הגידה התורה עליו גם כן שלא יקום נביא לעולם שיעשה אותות בפרהסיא לעיני האוהב והשונא הנאות לו והחולק עליו כמו שעשה משה, והוא אמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות והמופתים וגו' לעיני כל ישראל, שהוא קשר הנה שני הענינים יחד, שלא יקום מי שישגי כהשגתו, ולא מי שיעשה כמעשיו, ואחר כך באר שהאותות היו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו החולקים עליו, והיו ג"כ לעיני כל ישראל הנמשכים אחריו שנאמר לעיני כל ישראל, וזה דבר לא נמצא לנביא לפניו, וכבר קדמה הגדתו הצודקת שלא יהיו לזולתו, ולא יטעך מה שבא מעמידת אור השמש ליהושע השעות ההם ויאמר לעיני ישראל, כי לא יאמר לעיני כל ישראל כמו שבא במשה, וכן באליהו בהר הכרמל בפני אנשים מועטים, ואמנם אמרתי לך השעות מפני שיראה לי באמרו כיום תמים, שהוא יום הגדול שיהיה, כי תמים שלם וכאלו אמר שהיום הוא היה אצלם בגבעון כגדול שבימי הקיץ שם, ואחר שתבדיל לי בשכלך נבואת משה ומופתיו שהפלטת ההשגה ההיא כהפלטת הפעולות ההם, ותאמין שזאת מדרגה נקצר להשיגה על אמתתה, תשמע מאמרי באלו הפרקים כלם בנבואה ובמדרגות הנביאים בה, כל זה אחר זאת המדרגה, וזה היה ענין זה הפרק:

פרק לו

דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית' באמצעות השכל הפועל, על הכח הדברי תחלה, ואחר כך ישפע על כח המדמה, וזאת היא היותר עליונה שבמדרגות האדם ותכלית השלמות אשר אפשר שימצא למינו, והענין ההוא הוא תכלית שלמות הכח המדמה, וזה ענין אי אפשר בכל איש בשום פנים ואינו ענין יגיעו אליו (ג"ח אלא) בשלמות בחכמות העיוניות

מאמרם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו ועתה למה נמות וגו' קרב אתה וגו', ובא הוא הנכבד מכל נולד שנית וקבל שאר הדברות אחת אחת וירד למטה להר וישמיעם אותם במראה ההוא הגדול, והם יראו האש וישמעו הקולות אשר הם קולות וברקים ברעם וקול שופר חזק, וכל מה שתמצאהו מזכרון שמע קולות רבים כמ"ש וכל העם רואים את הקולות וגו', אמנם הם קול השופר ורעם וכיוצא בהם, אמנם קול ה' ר"ל הקול הנברא אשר ממנו הובן הדבור, לא שמעוהו אלא פעם אחת לבד, כמו שאמרה התורה וכמו שבארו החכמים במקום אשר העירותיך עליו, והוא הקול אשר יצאה נשמעתם בשמעו והשיגו בו שתי הדברות הראשונות, ודע שזה הקול גם כן אין מדרגתם בו שווה עם מדרגת מרע"ה, ואנכי אעריך על זה הסוד ואודיעך שהוא ענין מקובל באומה ידוע אצל החכמים, וזה שכל מקום שתמצא וידבר ה' אל משה לאמר יתרגמהו אונקלוס ומליל ה' עם משה למימר, וכן אמרו וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ומליל ה' ית כל פתגמי האלון, אמנם מאמר ישראל למשה ואל ידבר עמנו אלהים תרגומו ולא יתמלל עמנא מן קדם ה', הנה הבדיל לך ע"ה הכלל אשר הבדלנוהו, ואלו הענינים הנפלאים הגדולים כבר ידעת שאונקלוס קבלם מפי רבי אליעזר ורבי יהושע אשר הם החכמים שבישראל כמו שבארו, ודעהו וזכרהו, שאי אפשר שיכניס אדם עצמו למעמד הר סיני ביותר מזה השיעור אשר זכרוהו, שהוא מכלל סתרי תורה, ואמתת ההשגה ההיא ואיך היה הענין נעלם ממנו מאד, כי לא קדם כמותו ולא יתאחר, ודעהו:

פרק לד

זה הכתוב אשר בא בתורה והוא אמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו', ענינו הוא מה שהתבאר במשנה תורה שהשם אמר למשה במעמד הר סיני, נביא אקים להם מקרב אחיהם וגו', והראיה על זה אמרו בזה המלאך, השמר מפניו ושמע בקולו וגו', ואין ספק שזאת הצואה אמנם היא להמון בני אדם, והמון בני האדם לא יראה להם המלאך ולא יצום ולא יזהירם עד שיצטוו שלא ימרוהו, ואמנם ענין זה המאמר שהוא יתעלה הודיעם שיקים נביא להם שיבואהו המלאך וידבר עמו ויצוהו ויזהירהו, והזהירו השם ממרוד במלאך ההוא אשר יגיע לנו הנביא דברו, כמו שאבאר במשנה תורה ואמר אליו תשמעו, ואמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי וגו', והוא באור אמרו הנה כי שמי בקרב, ואמנם זה כולו להודיע להם שזה המראה הגדול אשר ראיתם אותו ר"ל במעמד הר סיני, אינו ענין מתמיד עמכם ולא יהיה בעתיד כמותו, ולא יהיה תמיד לא אש ולא ענן כמו שהוא עתה על המשכן תמיד, ואמנם יכבוש לכם הערים וישקיט לכם הארץ ויודיעכם מה שתעשוהו, מלאך שאשלחו לנביאיכם וילמדכם מה שצריך לעשותו ומה שראוי להשמר ממנו, ובזה נתן היסוד אשר לא סרתי לבארו תמיד, והוא שכל נביא בלתי משה רבינו תבואה הנבואה על ידי מלאך, ודעהו:

פרק לה

כבר ביארתי לבני אדם כלם הארבעה הבדלים אשר נבדלה בהם נבואת משה רבינו מנבואת שאר הנביאים, והבאתי ראיה על זה

והטבת המדות, ואפילו יהיו כלם בתכלית מה שיוכלו להיות מן הטוב והנאה שבהם, עד שיחובר אליו שלמות הכח המדמה בעקר היצירה בתכלית מה שאיפשר, וכבר ידעת ששלמות אלו הכחות הגופיות אשר מכללם הכח המדמה, אמנם הוא נמשך לטוב שבמזגים שיהיה לאבר ההוא הנושא לכח ההוא, ולטוב שבשעורים שיהיה לו, ולזכה שבלחיות שתהיה לו, וזה ענין א"א שיתמלא חסרונו בהנהגה בשום פנים, כי האבר שמזגו רע בשרש היצירה, תכלית ההנהגה המשוה לו שתעמידהו על קצת בריאות ולא שתחזירהו למעולה שבתכונותיו, אמנם אם יהיה חליו בשעורו, או בהנחתו, או בעצמו, ר"ל עצם החמר אשר נתהוה ממנו, זה מה שאין תחבולה בו, ואתה יודע זה כולו ואין תועלת בהאריך בביאורו, וכבר ידעת עוד פעולת זה הכח המדמה מזכור המוחשים והרכבתם והחקוי אשר בטבעו, ושהגדולה שבפעולותיו והנכבדת שבהם, אמנם יהיה בנח החושים ובבטולם מפעולותיהם, אז ישפע עליו קצת שפע כפי ההכנה, והוא הסבה בחלומות הצודקות, והוא בעצמו סבת הנבואה, ואמנם יתחלפו ברב או במעט לא במין, כבר ידעת המשך מאמרם חלום אחד מס' בנבואה, ולא יפול השיעור בין שני הדברים מתחלפים במין אין ראוי שיאמר שלמות האדם כך וכך כפל משלמות הסוס, וכבר השיבו זה הענין בב"ר ואמרו נובלת נבואה חלום, וזה דמוי נפלא, וזה כי נובלת הוא הפרי בעצמו ואישו אלא שנפל קודם שלמותו וקודם שיתבשל, כך פועל הכח המדמה בעת השינה היא פעולתו בעת הנבואה אלא שיש בו קצור ולא הגיע אל תכליתה, ולמה אודיעך זה מדבריהם ז"ל ונניח כתובי התורה, אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, הנה כבר הגיד לנו ית' אמתת הנבואה ומהותה והודיענו שהיא שלמות יבא בחלום או במראה, ומראה שם נגזר מן ראה, והוא שיגיע לכח המדמה משלמות הפעל עד שיראה הדבר כאלו הוא מחוץ, ויהיה הענין אשר יראהו כאלו בא לו ע"ד ההרגשה היוצאת, ואלו שני החלקים בהם מדרגות הנבואה כלם כמו שיתבאר, רצוני לומר במראה או בחלום, וכבר נודע שהענין אשר יהיה האדם בעת יקיצתו והשתמש חושיו מתעסק בו מאד שוקד עליו נכסף לו, הוא אשר יעשה הכח המדמה בו בעת השינה בהשפיע השכל עליו כפי הכנתו, וההמשל בזה והרבות המאמר בו מותר, שזה הענין מבואר כבר ידעוהו כל אדם, והוא דומה להשגת החושים, אשר לא יחלוק בה שום אדם משלמי הדעת, המוטבעת באדם. ואחר אלו ההקדמות תדע כי כשיהיה איש מן האנשים עצם מוחו בעקר בריאתו על תכלית שוויו, בזכות חמרו ומזגו המיוחד בכל חלק מחלקיו ובשעורו והנחתו ולא ימנעוהו מונעים מזגיים מפני אבר אחד, ואחר כן האיש ההוא למד והתחכם עד שיצא מן הכח אל הפעל והיה לו שכל אנושי על שלמותו ותמותו, ומדות אנושיות טהורות שוות, ויהיו תשוקותיו כלם לדעת סודות זה המציאות וידיעת סבותיו, ומחשבתו לעולם נשקפת לענינים הנכבדים, והשגחתו אמנם היא בידיעת האל ובחינת פעולותיו ומה שצריך שיאמן בזה, ויהיה מי שכבר התבטלה מחשבתו ותשוקתו לענינים הבהמיים ר"ל בחירת תענוג המאכל והמשתה והמשגל, ובלבד החוש הממשש אשר באר אריסטו במדות ואמר בשזה החוש חרפה לנו, ומה טוב מה שאמר כי באמת הוא חרפה, מפני שהוא לנו מאשר אנחנו ב"ח ולא דבר אחר, כשאר הבהמות, ואין

בו דבר מענין האנושות, אמנם שאר התענוגים החושים, כריח, והשמע, והראות, ואף על פי שהם גשמיים הנה ימצא בהם עת אחת תענוג לאדם מאשר הוא אדם כמו שבאר זה אריסטו, וכבר נתגלגל המאמר במה שאין מן הענין אלא שהוא צריך אליו, כי רוב מחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו, ויפלאו עם זה איך לא ינבאו אם תהיה הנבואה ממה שבטבע, וכן ראוי עוד שיהיה זה האיש כבר נתבטלה מחשבתו ותשוקתו לרשויות ולשררות שאינם אמתיות, ר"ל בקשת הנצח או הגדיל העם לו והמשיך כבודם אליו ועבודתם אותו מפני זה לבדו, אבל יראה האנשים כלם כפי עניניהם אשר הם לפי הענינים ההם בלא ספק ככהמה או כחיה, אשר לא יחשוב השלם המתיחד כשיחשוב בהם אלא בצד ההנצל מהזק המזיק מהם כשיזדמן לו עמהם ההשתתפות, או לקבל תועלת במה שיקובל בו תועלת מהם אם יצטרך אליו לצורך מצרכיו, והאיש אשר זה תארו אין ספק כשיעשה כחו המדמה אשר הוא בתכלית השלמות, וישפע עליו מן השכל כפי שלמותו העיוני, שלא ישיג אלא ענינים אלהיים נפלאים מאד, ולא יראה זולת האל ומלאכיו, ולא ישער ולא תהיה לו ידיעה אלא בענינים הם דעות אמתיות והנהגות כוללות לתקון בני אדם קצתם עם קצתם. וידוע שאלו הג' הענינים אשר כללנום והם שלמות הכח הדברי בלמוד, ושלמות הכח המדמה ביצירה, ושלמות המדות בבטול המחשבה בכל התענוגים הגופיים והסר התשוקה למיני ההגדלות הסכליות הרעות, יש בהם בין השלמים יתרון רב בזה על זה מאד, ולפי זה היתרון בכל ענין משלשת הענינים האלו יהיה יתרון מדרגות הנביאים כולם זו על זו. וכבר ידעת כי כל כח גופני יחלש וילאה ויפסד עת ויבריא עת אחרת, וזה הכח המדמה כח גופני בלא ספק, ולזה תמצא הנביאים תבטל נבואתם בעת האבל או בעת הכעס וכיוצא בהם, כבר ידעת אמרתם אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות, ושיעקב אבינו לא באתהו נבואה כל ימי אבלו, להתעסק כחו המדמה בהפקד יוסף, ושמשה רבינו ע"ה לא באתהו הנבואה כבואה מקודם מאחר תלונת המרגלים עד שמתו כל דור המדבר אנשי המלחמה, בעבור שנלאה לסבלם לרב תלונותיהם, ואף על פי שהוא ע"ה לא היה לכח המדמה בנבואתו מבוא אבל שפע השכל עליו מבלתי אמצעיותו, כמו שזכרנו פעמים שהוא לא יתנבא במשל כשאר הנביאים, והנה יתבאר זה ואין זה ענין הפרק, וכן עוד תמצא קצת הנביאים נבאו מדת זמן אחת ואחר כן נפסקה הנבואה מהם ולא התמידה להם בעבור מקרה שנתחדש, וזאת היא הסבה העצמית הקרובה בהפסק הנבואה בזמן הגלות בלא ספק, כלומר עצלות או עצבות שיהיה לאדם בענין מן הענינים, ויותר רע מזה היותו עבד נקנה נעבד לסכלים הזונים, אשר קבצו העדר הדבר האמתי ותגבורת כל התאוות הבהמיות ואין לאל ידו, ובזה יעדנו רע והוא אשר רצה באמרו, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, ואמר מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה', וזה אמת מבואר העלה כי הכלי כבר נתבטל, והוא הסבה גם כן בשוב הנבואה לנו על מנהגה לימות המשיח מהרה יגלה כמו שיעד:

יניעם ולא יניחם לשקוט ולא לנוח בשום פנים ואפילו הגיע לרעות גדולות, על זה תמצא ירמיהו ע"ה כי כשהגיעהו מבזיון המורים הכופרים ההם אשר היו בזמנו, השתדל לסתום נבואתו ולא יקראם אל האמת אשר מאסוהו, ולא היה יכול לסבול, זה אמר כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאיתי לכלל ולא אוכל, וזהו ענין מאמר הנביא האחרון ה' אלהים דבר מי לא ינבא, ודע זה:

פרק לח

דע כי בכל אדם כח וגבורה בהכרח, ולולי זה לא התנועע במחשבתו לדחות מה שיזיקהו, וזה הכח בכחות הנפשיות אצלי כדמות הכח הדוחה בכחות הטבעיות, וכח הגבורה הזה יתחלף בכח ובחלשה משאר הכחות, עד שאתה תמצא מן האנשים מי שיתגבר על האריה, ומהם מי שיברח מן העכבר, ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו, ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד, וא"א ג"כ מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה, ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה ולפי דעת אחת, וכן יחסר גם כן במעוט העשייה ולפי דעת אחת, ומשני הנערות יתבאר לך בנערים יתרון אלו הכחות בהם או חלשתם, וכן כח המשער הזה הוא נמצא בכל האנשים ויתחלף במעט וברב, וכ"ש בענינים אשר לאדם בהם השגחה גדולה מחשבתו משוטטת בהם, עד שאתה תמצא בעצמך שפלוגי כבר אמר כך או עשה כך בענין הפלוגי ויהיה הענין כך, ותמצא מבני אדם מי שדמיונו ומשערו חזק מאד נכון עד שאפשר שכל אשר ידמה היותו, יהיה כמו שידמה, או יהיה קצתו, וסבות זה רבות מענינים רבים קודמים ומתאחרים והווים, אלא שמכח זה המשער יעבור השכל על ההקדמות ההם כלם ויוליד מהם בזמן מועט עד שיחשב שזה בלא זמן, ובוזה הכח יגידו קצת בני אדם עתידות עצומות, ואי אפשר מבלתי היות שתי הכחות האלו בנביאים חזקות מאד, ר"ל כח הגבורה, וכח המשער, ובהשפיע השכל עליהם יחזקו שני הכחות האלה מאד עד שהגיע זה למה שידעת, והוא שהתגבר איש אחד במקלו על המלך הגדול להציל אומה מתחת עבודתו ולא פחד ולא ירא, כאשר נאמר לו כי אהיה עמך, וזה ענין יתחלף ג"כ בהם אלא שאי אפשר מבלעדי, כמו שאמר לירמיה אל תירא מפניהם וגו' הנה נתתיך היום לעיר מבצר וגו', וליחזקאל נאמר אל תירא מהם ומדבריהם, וכן תמצא כלם ע"ה היתה בהם גבורה גדולה, וביתרון כח המשער ג"כ בהם יגידו העתידות במהרה, ויתחלף זה ג"כ בהם כמו שידעת. ודע כי הנביאים האמתיים יגיע להם השגות עיוניות בלא ספק, לא יוכל האדם בעיון לבד להשיג הסבות אשר יתחייב מהם הידוע ההוא, ודומה לזה הגידם דברים לא יוכל האדם בסברא ובמשער הכולל לבד שייגדם, שהשפע ההוא בעצמו אשר שפע על הכח הדמיוני עד שהשלימו, עד שהגיע מפעולתו שייגיד מה שיהיה וישיגהו כאלו הם ענינים כבר הרגישו בהם החושים, והגיעו אל זה הכח המדמה מצד החושים, הוא גם כן ישלים פעל הכח הדברי עד שייגיע מפעולתו שידע ענינים נאמני המציאות, ויגיע לו זאת ההשגה כאלו השיגה מהקדמות עיוניות, זה הוא האמת אשר יאמינהו מי שיבחר להודות באמת, כי הדברים כלם יעידו קצתם

צריך שתתעורר על טבע המציאות בזה השפע האלהי המגיע אלינו אשר בו נשכיל ויהיה יתרון שכלנו זה על זה, והוא שאפשר שיגיע ממנו מעט לאיש אחד, ויהיה שיעור הדבר ההוא המגיע לו שיעור שישלימהו לא זולת זה, ואפשר שיהיה הדבר המגיע אל האיש שיעור שישפע על שלמותו להשלים זולתו, כמו שקרה הענין בנמצאות כלם, אשר מהם שהגיע לו מן השלמות מה שינהיג בו זולתו, ומהם שלא יגיע לו מן השלמות אלא כשיעור שיהיה מנהיג בו עצמו לא זולתו כמו שבארנו. ואחר זה תדע שזה השפע השכלי כשיהיה שופע על הכח הדברי לבד, ולא ישפע דבר ממנו על הכח המדמה, אם למעוט הדבר השופע או לחסרון היה במדמה בעקר הבריאה ולא יוכל לקבל שפע השכל, שזה הוא כת החכמים בעלי העיון, וכשיהיה השפע ההוא על ב' הכחות יחד, ר"ל הדברי והמדמה על תכלית שלמותם ביצירה, זהו כת הנביאים, ואם יהיה השפע על המדמה לבד ויהיה קצר הדברי, אם מעקר היצירה או למעוט התלמודות, זאת הכת הם מנהיגי המדינות, מניחי הנימוסים, והקוסמים, והמנחשים, ובעלי החלומות הצודקות, וכן העושים הפליאות בתחבולות הזרות והמלאכות הנעלמות, עם היותם בלתי חכמים הם כלם מזאת הכת השלישית. וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הג' יתחדשו להם דמיונות נפלאות וחלומות וטרופים בעת היקיצה בדמות מראה הנבואה, עד שיחשבו בעצמם שהם נביאים, ויפלאו מאד במה ששיגהו הדמיונות ההם ויחשבו שכבר הגיעו להם חכמות לא בלמוד, ויבואו בבלבולים גדולים בענינים העצומים העיוניים, ויתערבו להם הענינים האמתיים בענינים הדמיוניים ערוב נפלא, כל זה לחזק הכח המדמה וחולשת הדברי מפני שלא עלה בידו דבר, ר"ל שלא יצא לפעל, וידוע שבכל כת משלש הכחות האלו יתרון רב מאד, וכל כת משתי הכחות הראשונות תחלק לשני חלקים כמו שבארנו, וזה שהשפע המגיע בכל כת משתיים יהיה, אם בשיעור שישלימהו לא בזולת זה או בשיעור שיעדף על שלמותו מה שישלים בו זולתו, והכת הראשונה והם החכמים אפשר שיהיה השופע על כח האיש מהם השכלי כשיעור שישלימהו בעל חקירה והבנה וידע וכיר, ולא יתנועע ללמד לזולתו ולא לחבר, ולא ימצא לזה תשוקה ואין לו עליו יכולת, ואפשר שיהיה השופע עליו כשיעור שיניעהו בהכרח לחבר וללמד, כן הענין בכת השנית אפשר שיבואהו מן הנבואה מה שישלים הנביא לא זולת זה, ואפשר שיבואהו ממנו מה שחייב לו שיקרא האנשים וילמדם וישפיע עליהם משלמותו, הנה כבר התבאר לך כי לולא זה השלמות הנוסף, לא היו החכמות מחוברות בספרים, ולא היו הנביאים מפייסים בני אדם לדעת האמת, כי לא יחבר חכם דבר אחד לעצמו ללמד עצמו מה שכבר ידע, אבל טבע השכל כן הוא שישפיע לעולם, וימשך ממקבל זה השפע למקבל אחר אחריו, עד שיגיע אל איש אי אפשר שיעברהו השפע ההוא אבל ישלימהו לבד, כמו שבארנו בקצת פרקי זה המאמר, וטבע זה הענין מחייב למי שהגיע לו זה השיעור הנוסף מן השפע שיקרא בני אדם על כל פנים יקובל ממנו או לא יקובל ואפילו יזיק בעצמו, עד שאנחנו נמצא נביאים קראו בני אדם עד שנהרגו, השפע ההוא האלהי

על קצתם ויודו קצתם על קצתם. וזה צריך שיהיה בכח הדברי יותר, שאמתת שפע השכל הפועל אמנם הוא עליו והוא יוציאהו לפועל, ומן הכח המדבר יגיע השפע לכח המדמה, ואיך יגיע משלמות הכח המדמה זה השעור והוא השגה מה שלא יגיע אליו מן החושים ולא יגיע כמו זה לכח הדברי, והוא השגת מה שלא השיגהו בהקדמות ותולדה ומחשבה, וזהו אמתת ענין הנבואה והדעות ההם אשר ייוחד בהם למוד הנבואה, אמנם התניתי במאמרי הנביאים האמתיים בעבור שאנצל מאנשי הכת הג', אשר אין להם דבריות כלל ולא חכמה, אלא דמיונות ומחשבות לבד, ואולי הענינים ההם אשר ישיגום האנשים ההם, הם דעות היו להם ונשאר רשומיהם חקוקים בדמיונם עם כל מה שבכחם המדמה, וכאשר בטלו דמיונות רבות והשביתום, נשאר מקומות הדעות ההם לבד ויראו להם ויחשבו כאלו הם דברים מתחדשים וענין בא מחוץ, ומשלם אצלי כאדם שיש עמו בבית אלף אישים מבני אדם ויצא כל מי שבבית ההוא מלבד איש אחד שהיה בכלל מי שבבית, וכאשר נשאר האדם ההוא עם האיש ההוא לבדו חשב שעתה נכנס עליו בבית, ואין הענין כן אבל הוא מכלל שלא מי יצא, וזה מקום מן המקומות המטעים הממיתים, וכמה מתו בו מן המחזיקים עצמם כחכמים, ומפני זה תמצא אנשים אמתו דעותיהם בחלומות שחלמו אותם, ויחשבו שזה הנראה בשינה הוא דבר מבילתי הדעת אשר האמינוהו או שמעוהו בעת היקיצה, ולזה צריך שלא ישגיח האדם למי שלא ישלם כחו הדברי ולא הגיע לתכלית השלמות העיוני, כי המגיע ההוא אל השלמות העיוני הוא שאפשר שיגיע אל ידיעות אחרות באמצעות שפע השכל האלהי עליו, והוא אשר הוא נביא באמת כבר בא הבאור בזה, ונביא לבב חכמה, יאמר שהנביא באמת הוא לבב חכמה, וזה גם כן ממה שצריך שידוע:

פרק לט

ואחר שדברנו במהות הנבואה והודענו אמתתה, ובארנו שנבואת מרע"ה נבדלת מנבואת זולתו, נאמר שעל ההשגה ההיא לבדה נתחייב הקריאה אל התורה, וזה שזאת הקריאה שקרא משה רבינו ע"ה לנו לא קדמה כמותה לאחר ממי שקדם מאדם אליו, ולא התאחרה אחריו קריאה כמותה לאחד מנביאינו, וכן יסוד תורתנו שלא יהיה בלתי לעולם, ולזה לפי דעתנו לא היתה שם תורה ולא תהיה בלתי תורת אחת, והיא תורת מרע"ה. וביאור זה לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה הוא, שכל מי שקדם למרע"ה מן הנביאים, כאבות, ושם, ועבר, ונח, מתושלח, וחנוך, לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני אדם שהשם שלחני אליכם וצוני שאומר לכם כך וכך, והזהירכם מעשות כך וכך, וצוה אתכם לעשות כך, זה דבר שלא העידו בו כתובי התורה ולא באה בו הגדה אמתית, אבל היתה באה אליהם הנבואה מהשם כמו שבארנו, ומי שהרבה עליו השפע ההוא כאברהם ע"ה קבץ האנשים וקראם ע"צ הלמוד וההישרה אל האמת שכבר השיגו, כמו שהיה אברהם מלמד בני אדם ומבאר להם במופתים עיוניים שיש לעולם אלוה אחד לבדו ושהוא ברא כל מה שזולתו ושאינו צריך שיעבדו אלו הצורות ולא דבר מן הנבראים, וירגיל בני האדם אל זה וימשכם בספורים נאים והטיב להם, לא שאמר אליהם כלל שהשם שלחני אליכם וצוני

והזהירני, עד שהוא כאשר צווה למול הוא ובניו ועבדיו מל אותם ולא קרא בני אדם אל זה על דרך קריאת הנבואה, הלא תראה לשון התורה בו, כי ידעתי וגו', הנה כבר התבאר שעל צד המצוה לבד יעשה, וכן יצחק ויעקב ולוי וקהת ועמרם, על זאת הדרך היו קוראים בני האדם, וכן תמצא החכמים אומרים במי שקדמהו מן הנביאים בית דינו של עבר, בית דינו של מתושלח, מדרשו של מתושלח, כלם ע"ה אמנם היו נביאים ילמדו בני אדם על תכונת דורשים ומלמדים ומיישרים, לא שיאמרו ויאמר ה' אלי דבר אל פלוני, כן היה הענין קודם מרע"ה, אבל משה רבינו כבר ידעת מה שנאמר לו ומה שאמר ומאמר כל העם לו, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, אמנם כל נביא ממנו שהיה אחר משה רבינו כבר ידעת דברי עניניהם כלם, והיותם כדמות המזהירים לבני אדם קוראים אותם לשמור תורת משה, מיעדים הרע למניח אותה ומיעדים הטוב למי שתיישר להמשך אחריה, וכן נאמין שכן יהיה הענין תמיד, כמ"ש לא בשמים הוא /היא/ לאמר וגו' לנו ולבנינו עד עולם, וכן ראוי שיהיה, כי הדבר השלם בתכלית מה שאפשר במינו, א"א שימצא זולתו במינו אלא חסר מן השלמות ההוא, אם בתוספת או בחסרון במזג השוה אשר הוא תכלית שווי המין ההוא, כי כל מזג יוצא מן השווי ההוא יהיה בו חסרון או תוספת, כן הענין בזאת התורה כמו שנתבאר משוויה, ואמר חקים ומשפטים צדיקים, וכבר ידעת שענין צדיקים שווים, וזה שהם עבודות אין טרח בהם, ולא תוספת כעבודת המתבודד בהרים הפורש עצמו מן הבשר והיין ודברים רבים מצרכי הגוף ובטלטול לעבודה וכיוצא בהם, ולא חסרון שיביא אל זוללות ואל שטיפה בזמה עד שיחסר שלמות האדם במדותיו ועיונו, כשאר נימוסי האומות הסכליות, וכשנדבר בזה המאמר בתת עלת טעמי המצות יתבאר לך משוויה וחכמתה מה שצריך שיתבאר, ולזה נאמר בה תורת ה' תמימה משיבת נפש, אבל מי שיחשוב שטרחה גדול וקשה ושבה צער גדול, כל זה טעות בהתבוננות, והנה אבאר אחר זה קלותה באמת אצל השלמים, ולזה אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו', ואמר המדבר הייתי לישראל, אלא זה כולו בערך לחשובים, ואמנם אנשי העולה והחמס וההתגברות, המזיק מן הדברים אצלם והקשה שבהם, שיהיה שם שופט ימנע ההתגברות, וכן בעלי התאוה והיצר הפחותים, הקשה שבדברים אצלם מנוע לכתם בשרירות לבם בזנות ולקחת הדין מעושהו, וכן כל חסר יראה, שמניעת הרע אשר יבחרהו לפי גנות רוע מדותיו טורח גדול, ואין להקיש קלות התורה וקושיה לפי תאות כל רע פחות בעל מדות מגונות, ואמנם תבחן לפי השלם מבני אדם, אשר כוונת זאת התורה שיהיו בני אדם כלם כמו האיש ההוא, זאת התורה לבד היא אשר נקראת תורה אלהית, ואמנם זולתה מן ההנהגות המדיניות כנימוסי היונים והזיות הצאב"א וזולתם, כל זה מפעולות אנשים מנהיגים לא נביאים, כמו שבארתי פעמים:

פרק מ

כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע, ושטבעו שיהיה מתקבץ, ואינו כשאר ב"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ, ולרוב ההרכבה בזה המין מפני שהוא המורכב האחרון כמו שידעת, היה ההבדל רב בין אישיו, עד שאפשר שלא תמצא שני אנשים

להם קצת הצלחה כפי דעת ראה אותו הראש ההוא, דע כי התורה היא נימוסית מניחה כמו שזכרנו (פל"ז) מאנשי הכת הג', ר"ל השלישית בכח המדמה לבד, וכשתמצא תורה שכל הנהגותיה מעויינים במה שקדם מתקון הענינים הגופיים ובתקון האמונה ג"כ, ותשים כונתה לתת דעות אמיתיות בשם ית' תחלה ובמלאכים, והשתדל לחכם בני אדם ולהבינם ולהעירם עד שידעו המציאות כלו על תכונת האמת, תדע שזאת הנהגה מאתו ית' ושהתורה היא אלהית, ונשאר שתדע אם אומרה הוא השלם אשר נאמרה לו בנבואה, או הוא איש מתפאר במאמרים ההם וגנבם מזולתו, ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא ולחקור ולדעת פעולותיו ולהשתכל במדותיו, והגדול שבמופתים הנחת התענוגים הגופיים ובזותם, שזאת תחלת מדרגת אנשי החכמה כ"ש הנביאים, וכ"ש החוש אשר הוא חרפה לנו, כמו שזכר אריסטו, וכל שכן מאוס המשגל מהם, ולזה עבר ופרסם השם בו כל מתפאר בנבואה, כדי שיתבאר האמת למאמתים ולא יתעו ולא יטעו, הלא תראה צדקיהו מן מעשיהו ואחאב בן קוליה איך התפארו בנבואה ונמשכו אחריהם בני אדם, ואמרו דברי נבואה שאמרוהו זולתם, והתמידו בפחיתות תענוג המשגל, עד שזנו בנשי חבריהם והנמשכים אחריהם, עד שפרסמו השם כמו שעבר ופרסם זולתם ושרפם מלך בבל, כמו שבאר ירמיהו ואמר ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך ה' כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל וגו' וינאפו את נשי רעיהם וידברו דבר, והבן זאת הכוונה:

פרק מא

איני צריך לבאר החלום מה הוא, אמנם המראה והוא אמרו במראה אליו אתודע, והיא אשר תקרא מראה הנבואה ותקרא גם כן יד השם, היא גם כן תקרא מחזה, הוא ענין איום מחריד יחובר לנביא בעת היקיצה, כמו שהתבאר בדניאל באמרו ואראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, ואמר ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה, ואמנם דבור המלאך והעמידו לו כל זה במראה הנבואה, ובכמו זה הענין יתבטלו החושים ג"כ מפעולותיהם ויבא השפע ההוא לכח הדברי וישפע ממנו על הכח המדמה וישלם ויעשה פעולתו, ופעמים תתחיל הנבואה במראה הנבואה ואחר כך ירבה הרתת ההוא וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולות המדמה ואז תבא הנבואה, כמו שבא באברהם אשר בא בתחלת הנבואה ההיא היה דבר ה' אל אברהם במחזה, וסופו ותרדמה נפלה על אברהם וגו', ואחר כך ויאמר לאברהם וגו'. ודע כי כל מי שזכר מן הנביאים שבאתהו הנבואה, יש מהם מי שייחס זה אל מלאך, ומהם מי שייחסו לשי"ת אף על פי שהיה על ידי מלאך בלא ספק, כבר כתבו רז"ל על זה ואמרו ויאמר ה' לה. ע"י מלאך, ודע כי מי שבא בו כתוב שדבר עמו מלאך או באהו דבר מהשם, שזה לא יהיה בשום פנים אלא בחלום או במראה הנבואה, וכבר באה ההגדה על הדבר המגיע לנביאים לפי מה שבא בו הספור בספרי הנביאים על ארבע צורות. הצורה הראשונה, יגלה הנביא שהדבור ההוא היה ממלאך בחלום או במראה. והצורה הב' שיזכור דברי המלאך לו לבד, ולא יבאר שזה היה בחלום או במראה, מפני שהוא סומך על מה שכבר נודע שאין נבואה אלא על אחד משני הפנים, במראה אליו אתודע,

מסכימים במין ממיני המדות, כמו שלא תראה צורותיהם הנראות שוות, ועלת זה התחלף המזג ויתחלפו החמרים, ויתחלפו גם כן המקרים הנמשכים אחר הצורה, כי לכל צורה טבעית קצת מקרים מיוחדים נמשכים אחריה בלתי המקרים הנמשכים אחר החמר, ואין כיוצא בזה ההתחלפות האישי הגדול נמצא באחד ממיני ב"ח, אבל ההתחלפות בין אישי כל מין מתקרב, מלבד האדם שאתה תמצא שני אישים ממנו כאלו הם משני מינים בכל מדה, עד שתמצא אכזריות איש תגיע עד שישחט צעיר בניו מרוב הכעס, ואחר יחמול על הריגת כנה או תולעת אחת וירך לבו מזה, וכן ברב המקרים, ומפני שטבעו נותן שיהיה בין אישיו זה החלוף וטבעו, צריך אל הקיבוץ צורך הכרחי, א"א בשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג בהכרח, ישער פעולותיהם וימלא המחסר וימעיט מן המרבה, ויחוק פעולות ומדות יעשום כלם על חק אחד תמיד, עד שיעלם ההתחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ. ולזה אומר שהתורה אף על פי שאינה טבעית יש לה מבוא בענין הטבעי. והיה מחכמת אלהים בהעמיד זה המין למה שרצה מציאותו, ששם בטבעו שיהיה לאישיו כח הנהגה, ומהם מי שיהיה הוא עצמו אשר ניבא בהנהגה ההיא, והוא הנביא או מניח הנימוס, ומהם מי שיהיה להם כח לחייב לעשות מה שצוה הנביא ההוא ולהמשך אחריו ולהוציאו לפעל, והם המלך הלוקח הנימוס ההוא, והמתפאר בנבואה הלוקח מתורת הנביא אם כלה או מקצתה, ויהיה לקיחתו הקצת והניח הקצת, אם בעבור שזה היה יותר קל עליו, או בעבור שייבא לחשוב שאלו הענינים באו לו בנבואה ואינו נמשך בהם אחר זולתו, ע"צ הקנאה, כי יש מבני אדם מי שייטב בעיניו שלמות אחד ויערב לו ויתאוהו וירצה שידמו בני אדם שאצלו השלמות ההוא, ואף על פי שהוא ידע שאין אצלו שלמות, כמו שתראה רבים יתפארו בשיר זולתם ויאמרו שהם עשואם, וכן נעשה בקצת חבורי אנשי החכמה ובחלקי חכמות רבות, יפול ליד איש מקנא מתרשל, דבר חדשו זולתו ויתפאר שהוא חדשהו, כן קרה בזה השלמות של נבואה ג"כ, שאנחנו נמצא אנשים התפארו בנבואה ואמרו מה שלא באה נבואה בו (יום) כלל, כצדקיהו בן כנענה, ותמצא אנשים התפארו בנבואה ואמרו דברים אמרם השם בלא ספק, ר"ל שהם באו בנבואה אבל לזולתם, כחנניה בן עזור ואמרו שהם נבאום ושתום עדים, וידיעת זה כלו והכרתו מבוארת מאד, ואני אבאר לך זה עד שלא יסופק עליך הענין ויהיה אצלך הבדל תכיר בו בין הנהגות הנימוסים המונחים (נ"א המושמים), ובין הנהגות התורה האלהית, ובין הנהגות מי שיקח דבר ממאמרי הנביאים ויתפאר בו ויאמר שהוא אמרו. אמנם הנימוסים אשר גלו מניחיהם שהם נימוסים הניחום ממוחשבותם לא יצטרך על זה ראייה, עם הודאת בעל הריב לא יצטרך לעדים, ואמנם ארצה להודיעך הנהגות אשר יאמר בהם שהם נבואיות, כי יש מהם נבואיות אמיתיות ר"ל אלהיות, ויש מהם נימוסיות, ומהם שיאמר אומרם שהוא אמרם מלבו, ולקחם מזולתו, כי כשתמצא תורה שכל כונתה וכל כונת נותנה אשר שער פעולותיה אמנם הוא סדר המדינה וענינה ולהסיר העול והחמס ממנה, ולא יהיה בה הבטה בשום פנים לענינים עיוניים, ולא השגה להשלים הכח הדברי, ולא ירגיש בה על היות הדעות בריאות או עלולות, אבל הכוונה כלה סדר עניני בני אדם קצתם עם קצתם באי זה פנים שיהיה, ושיגיע

בחלום אדבר בו. והצורה הג' היא אשר לא יזכור מלאך כלל אבל ייחס המאמר לשם ית', שהוא אמרו לו, אלא שהוא יגלה שבאהו הדבר ההוא במראה או בחלום. והצורה הרביעית, שיאמר הנביא מאמר סתם שהשם דבר אליו או אמר לו עשה זה או אמור זה, מבטתי באור לא בזכרון מלאך ולא בזכרון חלום, מפני השענו על מה שכבר נודע והושרש שלא תבא נבואה ולא חזון אלא בחלום או במראה וע"י מלאך, ואמנם מה שבא על הצורה הראשונה כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב, ויאמר אלהים אל בלעם, ואמנם מה שבא על הצורה השנית כאמרו ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל, ויאמר לו אלהים שמך יעקב, ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים, ויאמר אלהים לנח, ואמנם מה שבא על הצורה הג' כאמרו היה דבר ה' אל אברם במחזה, אמנם מה שבא על הצורה הד' כאמרו ויאמר ה' אל אברהם, ויאמר ה' אל יעקב שוב, ויאמר ה' אל יהושע, ויאמר ה' אל גדעון, וכן מאמר רובם, ויאמר ה' אלי, ויהי דבר ה' אלי, ודבר ה' היה, והנה דבר ה' אליו, היה היה דבר ה', תחלת דבר ה' בהושע, היתה עלי יד ה', וזה המין הרבה מאד, וכל מה שיבא על אחת מאלה הד' צורות היא נבואה ואמרו נביא, אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא, כי ענינו שבאה הערה מאת השם לאיש ההוא ואח"כ באר לנו שההערה היא היתה בחלום, כי כמו שסיבב השם התנועה איש אחד להציל איש אחד או להמיתו, כן סבב חדוש ענינים רצה לחדשם בחלום לילה, שאנחנו לא נספק שלבן הארמי רשע גמור עע"ג גם כן, ואבימלך אף על פי שהיה איש טוב בעמו, כבר אמר אברהם אבינו על ארצו ועל ממלכתו רק אין יראת אלהים במקום הזה, ובא בכל אחד משניהם ר"ל לבן ואבימלך, ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, וכן ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, ודע זה, והתבונן ההפרש בין אמרו ויבא אלהים ובין אמרו ויאמר אלהים, ובין אמרו בחלום הלילה ובין אמרו במראות הלילה, ובא יעקב, ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, ובלבן ואבימלך ויבא אלהים וגו', וכל זה פירשו אונקלוס ואתא מימר מן קדם ה' ולא אמר בשניהם ואתגלי ה', ודע שהנה יאמר ויאמר ה' לפלוני, ולא היה זה לפלוני ולא באהו חזון כלל, אבל נאמר לו הדבר ההוא על ידי נביא, כמו שבא הכתוב ותלך לדרוש ה', ואמרו בביאור לבית מדרשו של שם ועבר, והוא ענה אותה, ונאמר בעבורו ויאמר ה' לה, ואף על פי שאמרו ז"ל ויאמר ה' לה על ידי מלאך, יפורש בזה שיהיה עבר הוא המלאך, שהנביא פעמים נקרא מלאך כמו שנבאר, או יהיה רומז למלאך אשר בא אל עבר בזאת הנבואה, או יהיה זה לבאר כי בכל מקום שתמצא דבר מיוחס לשם סתם שהוא ע"י מלאך, כשאר הנביאים כמו שבארנו:

פרק מב

כבר בארנו (בפרק הקודם) כי כל מקום שנזכר בו ראיית מלאך או דבורו, שזה אמנם הוא במראה הנבואה או בחלום, יבאר בהם או לא יבאר, הכל שוה, כמו שקדם, ודע זה והבינהו מאד, ואין הפרש בין שיכתוב תחלה שהוא ראה המלאך, או יהיה הנראה מן המאמר תחלה שהוא חשבו איש מבני אדם ואחר כן בסוף הענין התבאר לו שהוא מלאך, אחר שתמצא סוף הענין כי זה אשר ראה ודבר

היה מלאך תדע ותתאמת שמתחלת הענין היה מראה הנבואה או חלום של נבואה, וזה שבמראה הנבואה או בחלום של נבואה פעמים יראה הנביא השם ידבר עמו כמו שנבאר (בפרק מ"ה מזה החלק), ופעמים יראה המלאך ידבר עמו, ופעמים ישמע מי שידבר עמו ולא יראה איש מדבר, ופעמים יראה איש שידבר עמו ואח"כ יתבאר לו שזה המדבר מלאך, ובכמו זה המין מן הנבואה יזכור שהוא ראה איש יעשה או יאמר, אחר זה ידע שהוא מלאך, ולזה העיקר הגדול נטה אחד מן החכמים וגדול מגדוליהם והוא רבי חייא הגדול, בלשון התורה, וירא אליו ד' באלוני ממרא וגו', כי כאשר הקדים כלל והוא שהשם נראה אליו, התחיל לבאר איך היתה צורת ההראות ההוא, ואמר שתחלה ראה שלשה אנשים ורץ ואמר מאמר אליהם, ואמר זה אשר פירש זה הפירוש שמאמר אברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך, שהוא ג"כ ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם, ואמר לגדול שבהם אמר, והבן הענין הזה עוד בסוד מן הסודות, וכן אמר עוד בענין יעקב, אמרו ויאבק איש עמו, שהוא בצורת הנבואה, אחר שהתבאר באחרונה שהוא מלאך, והוא כענין אברהם בשוה אשר הקדים ספור כללי, וירא אליו ה' וגו', אחרי כן התחיל לבאר איך היה זה, וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים, ואחר כן התחיל לבאר איך קרה עד שפגעו בו, ואמר שהוא שלח שלוחים ופעל ועשה, ויותר יעקב לבדו וגו', וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו בו מלאכי אלהים, וזה ההתאבקות והדבור כלו במראה הנבואה. וכן ענין בלעם כלו בדרך ודברי האתון הכל במראה הנבואה, אחר שהתבאר באחרית הענין דבור מלאך השם לו, וכן אמר במראה יהושע, וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגודו, שהוא במראה הנבואה, אחר שהתבאר באחרית הענין שהוא שר צבא השם. אמנם אמרו ויעל מלאך ה' מן הגלגל, ויהי בדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל, החכמים כבר אמרו שמלאך השם שנאמר הנה הוא פינחס, ואמרו זה פינחס שבזמן שהשכינה שורה עליו דומה למלאך ה', הנה כבר בארנו ששם מלאך משותף ושהנביא גם כן יקרא מלאך, כמו שכתוב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, ואמרו ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה', ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים, ומאמר דניאל גם כן, והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף נוגע אלי בעת מנחת ערב, כל זה במראה הנבואה, לא יעלה בדעתך שיש ראיית מלאך או שמע דברי מלאך, אלא במראה הנבואה או בחלום של נבואה כמו שהושרש, במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, וממה שזכרתי תביא ראיה על מה שנשאר מזה שלא אזכרהו, וממה שהקדמנוהו מצורך ההזמנה לנבואה, וממה שזכרנו בשתוף שם מלאך, תדע שהגר המצרית אינה נביאה, ולא מנוח ואשתו נביאים, כי זה הדבור אשר שמעוהו או שעלה בדעתם, הוא כדמות בת קול אשר זכרוה החכמים תמיד, והוא ענין אחד ילוה לאיש שאינו מזומן, ואמנם יטעה בזה שתוף השם, והוא העקר הדוחה רוב הספקות אשר בתורה, והתבונן אמרו וימצאה מלאך ה' על עין המים, כמו שאמר ביוסף וימצאהו איש והנה תועה בשדה, ולשון המדרשות כלם שהוא מלאך:

על מאסם בתורה ומאוס השם אותם, וזה הענין לא יגזר מחובלים אלא בהחליף סדר החי"ת והבי"ת והלמ"ד ואמר בענין המאוס והגעילה מזה המשל, ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי, והפך אותיות חבל ושמהו בחל, ובאו לפי זה הדרך ענינים זרים ג"כ סודות באמרו במרכבה, נחשת קלל, ורגל עגל, וחשמל, ובמקומות זולת זה כשתחפשם בשכלך בכל מקום יתבארו לך מכח הדברים אחר זאת ההערה:

פרק מד

הנבואה אמנם תהיה במראה או בחלום כמו שבארנו פעמים ולא נשיב זה תמיד, ונאמר עתה כי כשינבא הנביא אפשר שיראה משל כמו שבארנו פעמים ואפשר שיראה הש"י במראה הנבואה ידבר עמו, כמ"ש ישעיהו ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו, ואפשר שישמע מלאך מדבר עמו והוא יראהו וזה הרבה מאד, כמו שאמר ויאמר אלי הלא ידעת מה המה אלה, ויען המלאך הדובר בי, ואשמע אחד קדוש מדבר, וזה הרבה מאד מאין מספר, ופעמים יראה הנביא איש מבני אדם מדבר עמו כמ"ש ביחזקאל והנה איש מראהו כמראה הנחשת וידבר אלי האיש וגו', אחר שפתח המאמר היתה עלי יד ה', ופעמים שלא יראה הנביא צורה כלל אלא ישמע דבר לבד במראה הנבואה יקראהו, כמ"ש דניאל ואשמע קול אדם בין אולי, וכמו שאמר אליפז דממה וקול אשמע, וכמ"ש ג"כ יחזקאל ואשמע את הקול מדבר אלי, כי אין הענין ההוא אשר השיג במראה הנבואה הוא אשר דבר עמו, אבל הבדיל הענין ההוא הנפלא הזר אשר באר שהוא השיגו, והתחיל בענין הנבואה וצורתה ואמר ואשמע את קול מדבר אלי, ואחר מה שהקדמנוהו מזאת החלוקה אשר העירו עליה הפסוקים, אומר שזה הדבר אשר ישמעוהו הנביא במראה הנבואה אפשר שידמה לו ג"כ שהוא בתכלית העוצם, כמו שיחלום האיש שהוא שמע רעם גדול או ראה רעש או זועה, כי הרבה פעמים יחלום החולם זה ג"כ, ופעמים שישמע הדבר ההוא אשר ישמעוהו במראה הנבואה בדבר הרגיל הנודע עד שלא ירחיק ממנו דבר, יתבאר לך זה מענין שמואל הנביא, כי כאשר קראו הש"י בענין הנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם ג' פעמים, אח"כ באר הכתוב עלת זה, ואמר כי אשר חייב לו זה והיותו חושב אותו עלי, הוא באשר לא היה יודע אז שדבר השם לנביא יהיה בזאת הצורה, ולא נגלה לו עדיין זה הסוד, והוא אמרו ושמואל טרם ידע את השם וטרם יגלה אליו דבר ה', רוצה בו שהוא לא היה יודע ולא נגלה לו שכן הוא דבר ה', או יהיה אמרו טרם ידע את ה' רוצה בו שלא קדמה לו נבואה, כי אשר יתנבא כבר נאמר בו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, ויהיה פירוש הפסוק לפי ענינו כן ושמואל לא התנבא קודם לזה ולזה לא ידע כי כן תהיה צורת הנבואה, ודעהו:

פרק מה

ואחר מה שקדם מבאור אמיתת הנבואה, לפי מה שחייבהו העיון עם מה שהתבאר בתורתנו, צריך שאזכור לך מדרגות הנבואה לפי שני השרשים האלה, ואלו אשר אקראם מדרגות נבואה אין כל מי שהוא במדרגה מהם נביא, אבל המדרגה הראשונה והשנית הם מעלות לנבואה, ולא ימנה מי שהגיע למעלה משניהם נביא מכלל

כבר בארנו בחבורנו (בפ"ז מהלכות יסודי התורה) שהנביאים פעמים יתנבאו במשלים, וזהו שהוא יראה דבר על צד המשל, ויפורש לו ענין המשל ההוא במראה הנבואה ההוא בעצמו, כי כמו שיראה אדם חלום וידמה בחלומו ההוא שהוא נעור וסיפר החלום לזולתו ופירש לו ענינו והכל חלום, וזהו אשר קראוהו חלום שנפתר בתוך חלום, ומן החלומות ג"כ מה שיודע ענינם אחר ההערה, כן משלי הנבואה יש מהם שיפורש ענינם במראה הנבואה, כמו שהתבאר בזכריה באמרו אחר אשר הקדים המשלים ההם, וישב המלאך הדובר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ויאמר אלי מה אתה רואה, ואחר כן פירש לו המשל, וכמו שהתבאר בדניאל באמרו דניאל חלם חזה וחזוי ראשיה על משכביה, ואחר כן זכר המשלים כלם, וזכר האנחו לחסרון ידיעת פירושים, עד ששאל המלאך והודיעו פירושו במראה הנבואה עצמה, והוא אמרו קרבית על חד מן קאמיא ויצביא אבעא מנה על כל דנה ואמר לי ופשר מליא יהודענני, וקרא כל הענין ההוא חזון, אחר שזכר שהוא חלם חזא, מפני שפרשו לו המלאך כמו שזכר בחלום של נבואה, והוא אמרו אחר זה חזון, נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה, וזה מבואר כי חזון נגזר מן חז"ה ומרא"ה מן רא"ה, וחזה וראה בענין אחד, ואין הפרש בין אמרך במראה או במחזה או בחזון, אין שם דרך שלישי אלא שני הדרכים אשר ספרה התורה בהם, במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, אלא שיש בהם מדרגות כמו שיתבאר, וממשלי הנבואה משלים רבים שלא פורש ענינם במראה הנבואה, אלא אחר היקיצה ידע הנביא מה היתה הכוונה, כמקלות אשר לקח זכריה במראה הנבואה. ודע כי כמו שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל, כנרות זכריה, והסוסים, וההרים, ומגלת יחזקאל, וחומת אנך אשר ראה עמוס, והחיות אשר ראה דניאל, וסיר נפוח אשר ראה ירמיה, ומה שדומה לזה מן המשלים אשר הנרצה בהם לחקות ענין, כן יראו עוד דברים הנרצה בהם מה שיעיד עליו שם הדבר ההוא הנראה מצד הגזרה או השתוף בשם, וכאלו פעל הכח המדמה הוא להראות דבר יש לו שם משותף, יורה אחד מענינו על ענין אחר שזה ג"כ מין מן ההמשל, כמאמר ירמיהו מקל שקד, והיתה הכונה להורות משתוף שק"ד ואמר כי שוקד אני, לא מענין המקל ולא מענין השקדים, וכן ראיית עמוס כלוב קיץ, להורות ממנו על תום מדת הזמן ואמר בא הקץ. ויותר נפלא מזה שתהיה ההערה בשם אחד אותיות השם ההוא הם אותיות שם אחר בשנוי סדרם, ואף על פי שאין שם גזרה בין שני השמות ההם ולא שתוף ענין ביניהם בשום פנים, כמו שתמצא במשלי זכריה בלקחו המקלות לרעות הצאן במראות הנבואה, וקראו האחד נועם והאחר חובלים, והיתה הכונה בזה המשל שהאומה בתחלת ענינה היתה בנועם השם והוא אשר הנהיגה והיישירה והיתה שמחה בעבודת השם מיושרת לזה והשם רוצה אותה ואוהבה, כמו שאמר את ה' האמרת היום וה' האמריך היום, ומנהיגה ומיישירה, או משה ומי שאחריו מן הנביאים, ואח"כ נעתק ענינה עד שמאסה אהבת השם ומאסה השם ושם מנהיגיה חובלים כירבעם ומנשה, הנה זאת המלה לפי הגזרה חובלים, מן מחבלים כרמים, ואחר כן למד ממנו ג"כ ר"ל מקראו שמו חובלים,

הנביאים אשר קדמו הדברים בהם, ואם יקרא בקצת העתים נביא, הוא לקצת כללות, להיותו קרוב לנביאים מאד, ולא יטעך באלו המדרגות היותך מוצא בספרי נביא באתה הנבואה בצורה אחת מאלו המדרגות, ויתבאר בנביא ההוא בעצמו שבאתה הנבואה בצורת מדרגה אחרת, וזה שאלו המדרגות אשר אזכרם, אפשר שיבא קצת נבואת הנביא ההוא אליו לפי צורת אחת מהם, ותבואה נבואה אחרת בעת אחרת לפי מדרגה למטה ממדרגת הנבואה הראשונה, כי כמו שהנביא לא יתנבא כל ימיו בהתדבקות, אבל יתנבא עת ותפרד ממנו הנבואה עתים, כן ינבא עת אחת בצורת מדרגה עליונה, ואח"כ ינבא עת אחרת בצורת מדרגה למטה ממנה, או אולי לא יגיע למדרגה העליונה ההיא אלא פעם אחת בכל ימיו ואח"כ תשולל ממנו, ואולי ישאר על מדרגה למטה ממנה אל עת הפסק נבואתו, שא"א מבילתי הפסק הנבואה משאר הנביאים קודם מותו אם בזמן מועט או גדול, כמו שהתבאר בירמיהו, באמרו לכלות דבר ה' מפי ירמיהו, וכמו שהתבאר בדוד באמרו ואלה דברי דוד האחרונים, והוא ההקש בכל, ואחר הקדימי זאת ההקדמה והצעתה, אתחיל בזכרון המדרגות הנרמז אליהם ואומר:

המדרגה א תחלת מדרגות הנבואה, שילוח לאיש עזר אלהי שניעוהו ויזרוהו למעשה טוב גדול, כהצלת קהל חשוב מקהל רעים, או הציל חשוב גדול, או השפיע טוב על אנשים רבים, וימצא מעצמו לזה מניע ומביא לעשות, וזאת תקרא רוח ה', והאיש אשר ילוח אליו זה הענין יאמר עליו שצלחה עליו רוח ה', או לבשה אותו רוח ה', או נחה עליו רוח ה', או היה עמו ה', וכיוצא באלו השמות, וזאת היא מדרגת שופטי ישראל כלם אשר נאמר בהם על הכלל, וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט והושיעם, וזו גם כן מדרגת יועצי ישראל החשובים כלם, והתבאר זה בפרט בקצת השופטים והמלכים, ותהי על יפתח רוח ה', ונאמר בשמשון ותצלח עליו רוח ה', ונאמר ותצלח רוח אלהים על שאלו כשמעו את הדברים, וכן נאמר בעמשא כאשר הניעהו רוח הקודש לעזור את דוד, ורוח לבשה את עמשא וגו', ודע שכמו זה הכח לא נבדל ממש רבינו מעת השיגו לגדר האנשים, ולזה התעורר להרוג את המצרי, ולמנוע הרשע משני הנצים, ומחוזק זה הכח בו עד שאחרי פחדו וברחו והגיעו למדין והוא גר ירא, כאשר ראה מאומה מן העול לא משל בעצמו מהסירו ולא יכול לסובלו, כמו שאמר ויקם משה ויושיען. וכן נלוה אל דוד כמו זה הכח אחר שנמשח בשמן המשחה, כמ"ש הכתוב בו ותצלח רוח אלהים אל דוד מהיום ההוא ומעלה, ולזה התגבר אל הארי ואל הדוב והפלשתית וכיוצא ברוח ה' הזאת, לא הביאה אחד מאלו לדבר בדבר, אבל תכלית זה הכח להעיר זה המחוזק לפעל אחד, ולא לאי זה פעל שיזדמן, אלא לעזור עשוק, אם אחד גדול או קהל, או מה שמביא לזה, וכמו שאין כל מי שרואה חלום אמתי נביא, כן אין כל מי שילוח אליו עזר לדבר אחד איזה דבר שנזדמן, כקנות ממון, או הגיע לענין מיוחד בו, יאמר עליו שהתחברה אליו רוח ה', או ה' עמו, ושהוא עשה מה שעשה ברוח הקודש, ואמנם נאמר זה במי שעשה טוב גדול מאד, או מה שמביא אליו כהצלחת יוסף בבית המצרי, אשר היתה סבה ראשונה לענינים גדולים התחדשו אחר כן, כמו שהתבאר:

והמדרגה ב הוא שימצא האדם כאלו ענין אחד חל עליו וכח אחד התחדש וישימהו לדבר, וידבר בחכמות או בתושבחות, או בדברי הזהרה מועילים, או בענינים הנהגיים או אלהיים, וזה כלו בעת היקיצה והשתמש החושים על מנהגיהם, וזהו אשר יאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקודש, ובוזה המין מרוח הקודש חבר דוד תהלים, וחבר שלמה משלי וקהלת ושיר השירים, וכן דניאל ואיוב ודברי הימים, ושאר הכתובים בזה המין ברוח הקודש חוברו, ולזה יקראום כתובים, רוצים לומר שהם כתובים ברוח הקודש, ובבאור אמרו מגלת אסתר ברוח הקודש נאמרה, ועל כיוצא ברוח הקודש הזה אמר דוד, רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני, ר"ל שהיא הביאתהו לדבר מאלו הדברים, ומזה הכת היו שבעים זקנים הנאמר עליהם ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו, וכן אלדד ומידד, וכן כל כהן גדול הנשאל באורים ותומים מזה הכת, ר"ל שהוא כמו שזכרו, שכונה שורה עליו ומדבר ברוח הקודש, וכן יחזיאל בן זכריהו מזה הכת והוא הנאמר עליו בדברי הימים, היתה עליו רוח ה' בתוך הקהל ויאמר הקשיבו כל יהודה ויושבי ירושלים כה אמר ה' לכם וגו', וכן זכריהו בן יהוידע הכהן מזה הכת, שהנה נאמר בו ורוח ה' לבשה את זכריהו בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה אמר האלהים, וכן עזריהו בן עדו אשר נאמר בו ועזריהו בן עדו היתה עליו רוח אלהים ויצא לפני אסא וגו', וכן כל מי שבאהו כמו זה, ודע שבלעם גם כן מזאת הכת היה בעת שהיה טוב, וזה הענין רוצה באמרו וישם ה' דבר בפי בלעם, כאלו הוא אומר שברוח ה' ידבר, ומזה הענין יאמר הוא על עצמו שומע אמרי אל וגו', וממה שצריך שנעורר עליו שדוד ושלמה ודניאל הם מזה הכת, ואינם מכת ישעיהו וירמיהו ונתן הנביא ואחיה השילוני וחבריהם, שאלו ר"ל דוד ושלמה ודניאל, אמנם דברו וזכרו מה שזכרו ברוח הקודש, ואמנם מאמר דוד אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל, ענינו שהוא יעדו טוב על יד נביא אם נתן או זולתו, כמו ויאמר ה' לה, וכמו ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת את בריתי, אשר זה בלא ספק יעוד רע לו ע"י אחיה השילוני או זולתו. וכן אמרו בשלמה, בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים וגו', אין זה נבואה גמורה לא כמו היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר, ולא כמו ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, ולא כנבואת ישעיהו וירמיהו, כי כל אחד מהם אף על פי שבאתהו הנבואה בחלום, הנבואה ההיא תודיעהו שהיא נבואה ושבאת לו הנבואה, ובוזה הענין של שלמה אמר בסופו, וייקץ שלמה והנה חלום, וכן בענין השני אמר בו וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון, אשר התבאר שהוא חלום, וזאת מעלה למטה ממעלת הנאמר עליה בחלום אדבר בו, כי כאשר יתנבאו בחלום לא יקראוהו חלום בשום פנים אחר הגיע הנבואה אליהם בחלום, אלא שיפסקו לגמרי שהיא נבואה, כמו שאמר יעקב אבינו כאשר התעורר מחלום הנבואה ההוא לא אמר שזה חלום, אבל פסק ואמר, אכן יש ה' במקום הזה וגו', ואמר אל שדי נראה אלי בלוח בארץ כנען, ופסק שהוא נבואה, אמנם בשלמה אמר וייקץ שלמה והנה חלום, וכן דניאל תמצאהו מתיר המאמר שהם חלומות, ואף על פי שהיה רואה בהם המלאך וישמע דברו יקראם חלומות, ואפילו אחר דעתו מהם מה שידע, אמר אדין לדניאל בחיזווא די ליליא רזא גליא, ואמר עוד באדין חלמא כתב חזי הוית

ישמע בחלום, ולא יתכן כמותו במראה, הוא שיהיה השם ידמה לו שהוא ידבר עמו, זה כלו ע"צ המשך אחר הנראה, ואיפשר שיאמר האומר שכל מראה שתמצא בשמע דבור יהיה תחלת הענין ההוא מראה, ואחר כן הגיע להשתקע ושב חלום, כמו שבארנו באמרו ותדרמה נפלה על אברם, ואמרו זו תדרמה של נבואה, ויהיה כל דבור שישמע על אי זה צד שישמע, בחלום כמו שבא הכתוב בחלום אדבר בו, אבל במראה הנבואה לא יושג בו אלא משלים או השגות שכליות יגיעו בעבורם אל עניני חכמות במה שיגיע מן העיון כמו שבארנו, והוא אמרו במראה אליו אתודע, ולפי זה הפירוש האחרון יהיה מדרגות הנבואה ח' מדרגות, והעליונה שבהם השלמה שיתנבא במראה בכלל ואפי' דבר עמו איש כמו שנזכר, ואולי תקשה עלי ותאמר כבר מנית במדרגת הנבואה שיהיה הנביא שומע הדבור מהשם ידבר עמו כישעיהו ומיכהו, ואיך יהיה זה, ויסודנו שכל נביא ישמע אמנם הדבור באמצעות מלאך אלא מרע"ה אשר נאמר בו פה אל פה אדבר בו, דע כי הענין כן שהאמצעי הנה הוא הכח המדמה שהוא אמנם ישמע שהשם דבר אתו בחלום של נבואה, ומרע"ה מעל הכפורת מבין שני הכרובים מבילתי השתמש בכח המדמה, וכבר בארנו במשנה תורה הבדלי הנבואה ההיא, ופירשנו ענין פה אל פה אדבר בו, וכאשר ידבר איש אל רעהו, וזולת זה, והבינהו משם ואין צריך להשיב מה שכבר נאמר:

פרק מז

מן האיש האחד תלקח ראייה על כל אישי המין, ויודע שזה תכונת כל איש ממנו, ואשר ארצהו בזה המאמר, כי מן התכונה האחת מתכונות הגדות הנביאים תלקח ראייה על כל ההגדות אשר במין ההוא, ואחר זאת ההצעה תדע, כי כמו שיראה אדם בחלום, שכבר הלך לארץ הפלונית, ונשא שם אשה, ועמד זמן, ונולד לו בן, וקראו פלוני, והיה מענינו מה שהיה, כן משלי הנבואה האלו אשר יראו או יעשה במראה הנבואה במה שיורה המשל ההוא, מעשה מן המעשים ודברים יפעל אותם הנביא, ומדת זמנים יזכרו בין פעל ופעל ע"צ המשל, ונסיעות ממקום למקום, הכל הוא במראה הנבואה, לא שהם פעלים נמצאים לחושים הנראים, ויבא זכרם בספרי הנבואה קצתם מוחלטים, שאחר שנודע שהכל היה במראה הנבואה, לא הוצרך להשיב בזכור כל חלק וחלק מן המשל שהיה במראה הנבואה, כמו שיאמר הנביא ויאמר ה' אלי ולא יצטרך לבאר שהיה בחלום, ויחשבו ההמון שהפעולות ההם והנסיעות והשאלות והמענים הכל היה בענין השגת החושים לא במראה הנבואה, ואני אזכור לך מזה מה שלא יספק אדם בו, ואחבר אליו קצת מה שהוא ממינו, מן הקצת ההוא יתבאר לך מה שלא זכרתיו, וממה שהוא מבואר ולא יספק אדם בו, מאמר יחזקאל, אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני וגו' ותשא אותי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים, כן אמרו ואקום ואצא אל הבקעה אמנם היה במראות, כמו שנאמר באברהם ויוצא אותו החוצה ויאמר, וזה היה במחזה, כן אמרו ויניחני בתוך הבקעה אמנם היה במראות אלהים, וזכר יחזקאל במראה ההיא אשר הובא בה ירושלים דבר זה לשונו, ואראה והנה חור אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתור נא בקיר ואחתור בקיר והנה פתח אחד

בחזוי עם לילא וגו' וחזוי רישי יבהלונני, ואמר ואשתומם על המראה ואין מבין, ואין ספק שזאת המדרגה למטה ממדרגת אשר נאמר בהם בחלום אדבר בו, ולזה הסכימה האומה לסדר ספר דניאל מכלל הכתובים לא מן הנביאים, ולזה העירותיך שזה המין מן הנבואה אשר בא לדניאל ושלמה, אף על פי שראו בו מלאך בחלום, לא מצאו בעצמם שהיא נבואה גמורה, אבל חלום יודיע באמתת ענינים, והוא מכת מי שידבר ברוח הקודש, וזאת היא המדרגה השנית, וכן בסדר כתבי הקודש לא שמו הפרש בין משלי וקהלת ודניאל ותהלים ומגלת רות ומגלת אסתר, הכל ברוח הקודש נכתבו, ואלו ג"כ כלם יקראו נביאים בכלל:

המדרגה ג והיא תחלת מדרגות מי שיאמר ויהי דבר ה' אלי ומה שנוטה מן הלשונות אל זה הענין, הוא שיראה הנביא משל בחלום ובתנאים ההם כלם אשר קדמו באמתת הנבואה, ובגוף החלום ההוא של נבואה יתבאר לו ענין המשל ההוא אי זה דבר נרצה בו, כרוב משלי זכריה כלם:

המדרגה ד שישמע דבר בחלום של נבואה מפורש מבואר ולא יראה אמרו, כמו שקרה לשמואל בתחלת נבואה שבאה אליו כפי מה שבארנו מענינו:

המדרגה ה הוא שידבר עמו איש בחלום, כמו שאמר בקצת נבואות יחזקאל וידבר אלי האיש בן אדם:

המדרגה ו שידבר לו מלאך בחלום, וזה ענין רוב הנביאים ובאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום:

המדרגה ז שיראה בחלום של נבואה כאלו הוא יתעלה ידבר עמו, כמאמר ישעיה ראיית את ה' ואראה את ה' ויאמר את מי אשלח ומי ילך לנו, וכמאמר מיכיהו בן ימלא ראיית את ה':

המדרגה ח שיבואו חזון במראה הנבואה ויראה משלים, כאברהם במראה בין הבתרים, כי המשלים ההם היו במראה ביום כמו שהתבאר:

המדרגה ט שישמע דברים במראה, כמו שבא באברהם והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה:

המדרגה י שיראה איש אשר ידבר עמו במראה הנבואה, כאברהם ג"כ באלוני ממרא, וכיהושע ביריחו:

המדרגה יא שיראה המלאך ידבר עמו במראה, כאברהם בשעת העקדה, וזאת אצלי העליונה שבמדרגות הנביאים אשר העידו הספרים בעניניהם, אחר אשר התישב מה שהתישב משלמות דבריות האיש כפי מה שיחייבהו העיון, ואחר ההתנות במרע"ה, אבל אם אפשר שיראה הנביא עוד במראה הנבואה כאלו השם ידבר עמו, הוא רחוק אצלי, ולא יגיע פעל הכח המדמה לזה, ולא מצאנו זה הענין בשאר הנביאים, ולזה בארה התורה ואמרה במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, שם הדבור בחלום לבד ושם למראה הדבקות השכל והשפעתו, והוא אמרו במראה אליו אתודע, שהוא התפעל מן ידע ולא באר שבמראה ישמע דבר מהשם, וכאשר מצאתי הכתובים יעידו בדבר שמעו הנביא ויבאר שהוא במראה, אמרתי על צד המחשבה שאפשר שיהיה זה הדבר אשר

וגו', וכמו שהוא ראה במראות שצווה לחתור בקיר עד שיכנס ויראה מה הם עושים שם, וחתר כמו שנזכר במראות אלהים ונכנס מן החור וראה מה שראה, וכל זה במראה הנבואה, כן אמרו לו ואתה קח לך לבנה וגו' ואתה שכב על צדך השמאלי וגו' ואתה קח לך חטים ושעורים וגו', וכן אמרו והעברת על ראשך ועל זקנך כל זה במראה הנבואה, ראה שהוא עשה הפעולות ההם אשר צווה לעשותם, וחלילה לשם מתת נביאיו דומים לשוטים ולשכורים, ויצום לעשות מעשה השוטים, ויצום לעשות מעשה השגעון, מחובר אל המצוה במרי, שהוא היה כהן וחיבב שני לאוין על כל פאת זקן ופאת ראש, ואמנם היה זה כלו במראה הנבואה, כן באמרו כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף, אמנם זה היה במראות אלהים, ואמנם יחשבו חלושי הסברא בזה כלו היות הנביא מספר שהוא צווה לעשות כן ועשה, וכן יספר שהוא צווה לחתור בקיר אשר בהר הבית והוא היה בבבל וזכר שחתרו, כמו שאמר ואחתור בקיר, וכבר ביאר שזה היה במראות אלהים, וכמו שבא באברהם היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר ונאמר במראה הנבואה ההיא ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים, וזה מבואר שהוא מראה נבואה, היה רואה שהוצא ממקום שהיה בו עד שראה השמים, ואחר כך נאמר לו וספור הכוכבים ובא ספור זה כמו שתראהו, וכן אומר בענין אשר צוה בו ירמיהו, שיטמון את האזור בפרתו, וטמנו ופקדו אחר זמן גדול, ומצאו שכבר התעפש ונפסד, כל אלו המשלים במראה הנבואה, ולא יצא ירמיהו מארץ ישראל לבבל ולא ראה פרת, וכן אמרו להושע קח לך אשת זנונים וילדי זנונים, והענין ההוא כלו מלידת הבנים וקרותם פלוני ופלוני הכל במראה הנבואה, כי אחר הבאור בהיותם משלים לא נשאר הענין מסופק בהיות לדבר מזה מציאות, אלא כשנאמר בהם ותהי להם חזות הכל כדברי הספר וגו', וכן יראה לי שענין גדעון בגיזה חולתה אמנם היה במראה, ולא אקראהו מראה נבואה גמור, שגדעון לא הגיע למדרגת הנביאים כל שכן למדרגת המופתים, ותכליתו שישגי כשופטי ישראל וכבר מנהו מקלי עולם כמו שבארנו, ואמנם הכל בחלום כחלום לבן ואבימלך כמו שזכרנו, כן מאמר זכריהו וארעה את צאן ההריגה וגו', והענין עד סופו מבקש השכר בנחת ולקח השכר ומנה הכסף והשליכו בבית היוצר, כל זה ראה במראה הנבואה שהוא צווה בעשותו ועשהו במראה הנבואה או בחלום של נבואה, וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות, וממה שזכרתי תביא ראיה על מה שלא זכרתי, הכל מין אחד ודרך אחד הכל מראה נבואה, וכל מה שיאמר במראה ההוא, שהוא עשה כן, או שמע או יצא או נכנס או אמר או נאמר לו או עמד או ישב או עלה או ירד או הלך בדרך או שאל או נשאל, הכל במראה הנבואה, ואפילו ארכו המעשים ההם המסופרים, ונקשרו בזמנים ובאישים נרמז אליהם, ובמקומות, אחר שיתבאר לך שהמעשה ההוא משל, דע ידיעה אמתית שהוא במראה הנבואה:

פרק מז

כבר התבאר ונגלה מאין ספק, שרוב נבואות הנביאים במשלים, שהכלי בה זאת פעולתו, רוצה לומר הכח המדמה, וכן צריך שנודיע גם כן מענין ההשאלות וההפלות והגוזמות מעט, שהנה

יבא מהם בכתבי ספרי הנבואה, וכשיובנו כמשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא, או יובנו כמה שתורה עליו המלה לפי ההנחה הראשונה ולא יודע שהם מושאלים, יחדשו ענינים מרוחקים, וכבר בארו ואמרו דברה תורה בלשון הבאי רוצה לומר הגוזמא, והביאו ראיה ממאמר ערים גדולות ובצורות בשמים, וזה אמת, ומכת ההפלגה אמרו, כי עוף השמים יוליך את הקול, ולפי זה נאמר אשר כגובה ארזים גבהו וגו', וזה המין נמצא הרבה בדברי הנביאים כלם, ר"ל ענינים נאמרו ע"צ הגוזמא וההפלגה לא על צד ההגבלה והדקדוק, ואין מזה הכת מה שכתבה התורה בעוג הנה ערשו ערש ברזל וגו', שערש הוא המטה, אף ערשנו רעננה, ואין מטת כל אדם כשעורו בשוה, שאינו בגד ילבשנו, אבל המטה תהיה לעולם יותר גדולה מן האיש הישן עליה, והנהוג הידוע היותה יותר ארוכה מן האיש כשעור שלישיית ארכו, ואם היה ארך המטה הזאת תשע אמות, יהיה אורך הישן עליה לפי הנהוג בערך המטות שש אמות או יותר מעט, ואמרו באמת איש, רוצה בו באמת איש ממנו, ר"ל משאר האדם לא שהיה זה באמת עוג, כי כל איש הוא נערך האברים על הרוב, ויאמר שארך עוג היה כפל ארך אחד משאר האדם או פחות מעט, וזה בלא ספק מזרות אישי המין אלא שאינו נמנע בשום פנים אבל מה שכתבה בו התורה ממדת ימי האנשים ההם, אני אומר שלא חיה הימים ההם אלא האיש ההוא הנזכר לבדו, ואמנם שאר האדם חיו הימים הטבעיים הנהוגים, והיתה הזרות הזאת באיש ההוא אם לסבות רבות במזונו והנהגתו, או ע"ד המופת ונוהג מנהגו, ולא יסבול שיאמר בזה זולת זה, וכן עוד צריך שיתבוננו מאד הענינים הנאמרים ע"צ ההשאלה, מהם מה שהוא מבואר נגלה לא יסופק על אדם, באמרו, ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף, שזה מבואר ההשאלה, וכן אמרו גם ברושים שמחו לך וגו', תרגם יונתן בן עוזיאל אף שולטניא חדיא לך עתירי נכסין שמחו, מענין המשל, כחמאת בקר וחלב צאן וגו', ואלו ההשאלות רבות מאד בספרי הנבואה, מהם מה שירגיש ההמון בהיותם מושאלים, ומהם שיחשבו בלתי מושאלים, כי לא יסופק אדם באמרו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, שזאת השאלה ושאין להשם אוצר יאצר בו המטר, וכן אמרו ודלתי שמים פתח ימטר עליהם מן לאכול, לא יחשוב אדם עוד שיש בשמים שער ודלתות, אבל זה ע"צ הדמיון והוא ממין ההשאלה, וכן צריך שיובן אמרו נפתחו השמים וגו', וכן ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, אמחנו מספרי, ימחו מספר חיים, כל זה ע"צ הדמוי, לא שיש לו ספר לשם ית' יכתוב בו וימחה, כמו שיחשבו ההמון בהיותם בלתי שוערים במקום ההשאלה הנה, והכל מכת אחת, ושם כל מה שלא זכרתי על מה שזכרתי בזה הפרק והבדל הדברים בשכלך, ויתבאר לך מה שנאמר ע"צ המשל, ומה שנאמר ע"צ ההשאלה, ומה שנאמר ע"צ הגוזמא, ומה שנאמר כפי מה שתורה עליו ההנחה הראשונה בדקדוק, ויתבאר לך אז הנבואות כלם, ויתגלו וישארו עמך אמונות מושכלות הולכות על סדר נרצות אצל השם, כי לא ירצה לו ית' כי אם האמת, ולא ישנא כ"א השקר, ולא יתבלבלו דעותיך ומחשבותיך ותאמין דעות בלתי אמתיות רחוקות מאד מן האמת ותחשבם תורה, והתורות כולם אמנם הם אמת גמור כשיתבוננו כראוי, אמר צדק עדותיך לעולם, ואמר אני ה' דובר צדק, ובזאת הבחינה גם כן תנצל מדמיון

על ארץ אדום בעת חורבנה בימי סנחריב, והוא הפיל להם גורל וידו חלקתה להם בקו, ואף על פי שלא נזכר הנה לשון אמירה ולא צווי ולא שליחה אלא ענינו היקש מבואר, והקש ג"כ על כל המאמרים הבאים הדומים לזאת התכונה, ואמר בענינים המקריים מקרה גמור, אמר בענין רבקה, ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה', ובענין דוד ויהונתן אמר, כי שלחך ה', ובענין יוסף וישלחני ה' לפניכם, והנה כבר התבאר לך איך יסופר על הזדמן הסבות, הזדמנו על אי זה דרך שהזדמנו, והיו סבות בעצם או במקרה או בבחירה או ברצון הכל בשוה באלו החמשה לשונות, והם צווי אמירה דבור שליחה קריאה, ודע זה והנהיגהו בכל מקום כפי ענינו, ויוסרו רחוקים רבים, ותתבאר לך אמתת הענין במקום ההוא אשר יביא לחשוב בו שהוא רחוק מן האמת, וזה תכלית מה שהגעתי אל המאמר, או בענין הנבואה ומשליה ולשונותיה, וזה כלל מה שאזכרהו לך מזה הענין, ונתחיל בענינים אחרים בעזרת שדי:

מציאות לא המציאו השם, ומדעות מגוונות אפשר שיביא קצתם לכפירה, ואמונת חסרון בחק השם, כעניני ההגשמה והתארים, וההפעליות, כמו שבארנו, או יחשב בדברי הנבואה ההם שהם שקר, והחלי כלו המביא לזה הוא העלם מה שהעירונו עליו, ואלו הענינים ג"כ מסתרי תורה, אף על פי שדברנו בהם הוא בכללות, קל הוא לדעת פרטיו אחר מה שקדם:

פרק מח

מבואר הוא מאד שכל דבר מחודש א"א לו מבלתי סבה קרובה חדשה אותו, ולסבה ההיא סבה, וכן עד שיגיע זה לסבה הראשונה לכל דבר, ר"ל רצון השם ובחירתו, ומפני זה יחסרו הנביאים פעמים בדבריהם הסבות ההם האמצעיות כלם, וייחסו זה הפעל האישי המתחדש אל הבורא, ויאמרו שהוא יתעלה עשאו, וזה כולו ידוע, וכבר דברנו בו אנחנו וזולתנו מן המאמתיים, והוא דעת אנשי תורתנו כלם, ואחרי זאת ההצעה שמע מה שאבארהו בזה הפרק והתבוננהו התבוננות מיוחדת בו. מוסף על התבוננותיך לשאר פרקי זה המאמר, והדבר אשר אבארהו לך הוא זה. דע כי הסבות הקרובות כלם אשר מהם יתחדש מה שיתחדש, אין הפרש בין היות הסבות ההם עצמיות טבעיות, או בבחירה, או במקרה, ור"ל בבחירה שתהיה סבת המתחדש ההוא בחירת אדם, עד שאפילו היתה הסבה רצון אחד משאר בעלי חיים, שזה כולו ייוחס להשם בספרי הנביאים, ויתירו על הפעל ההוא בלשונות שהשם פעלו, או צוה בו או אמרו, ובא באלו הדברים כלם לשון אמירה ולשון דבור ולשון צווי ולשון קריאה ולשון שליחה, וזהו הענין אשר רציתי להעיר עליו בזה הפרק, והוא שאחר שהשם לפי מה שהונח והתיישב, הוא אשר העיר הרצון ההוא לבעל חי ההוא שאינו מדבר, והוא אשר חייב הבחירה ההיא לחי המדבר, והוא אשר המשיך הענינים הטבעיים על מנהגיהם, והמקרה הוא ממותר הענין הטבעי כמו שהתבאר, ורובו משותף בין הטבע והרצון והבחירה, יתחייב לפי זה כולו שיאמר על מה שהתחייב מהסבות ההם, שהשם צוה שיעשה כך או אמר שיהיה כך, ואני אזכור לך מאלו כלם משלים ועליהם תקיש כל מה שלא אומרהו, אמר במה שימשך מן הענינים הטבעיים תמיד, כהתוך השלג כשיחם האויר, והמית מי הים בהסתער הרוח, אמר ישלח דברו וימסם וגו', ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו, אמר בירידת המטר, ועל העבים אצוה מהמטיר עליו וגו', ואמר במה שתהיה סבתו בחירת אדם במלחמת עם ישלטו על עם, או איש יתעורר להזיק איש אחד, עד אפילו חרפו, אמר בשלוט נבוכדנצר הרשע ומחנהו, אני צויתי למקודשי גם קראתי גבורי לאפי, ואמר בגוי חנף אשלחנו, ובענין שמעי בן גרא, אמר כי אמר ה' לו קלל את דוד, ובהמלט יוסף הצדיק מבית הסוהר, אמר שלח מלך ויתירהו, ובשלוט פרס ומדי על הכשדים אמר, ושלחתי לבבל זרים וזרוה, ובענין אליהו ז"ל כאשר סבב השם לו פרנסתו נאמר לו, צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך, ואמר יוסף הצדיק, לא אתם שלחתם אותי הנה, ואמר במה שתהיה סבתו רצון ב"ח והתעוררו בצרכי חייו, ויאמר ה' לדג ויקא את יונה, אחר שהשם הוא אשר העיר הרצון ההוא, לא שהוא שמהו נביא והשרה עליו נבואה, וכן נאמר בארבה אשר בא בימי יואל בן פתואל, כי עצום עושה דברו, וכן עוד נאמר בשלוט החיות